

BUTLLETÍ

DEL CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA

CLUB ALPÍ CATALÀ
CLUB D'ESQUÍ DE CATALUNYA

SUMARI: Els cercles de Gerbé, Colomès i Saboredo, amb esquís, per JOSEP TORENT I SOSTRES.—Entre el Moianès i la Plana de Vic, per J. M. FONT I RIUS.—La Cova de la Fou de Bor, per JOSEP CLOSAS I MIRA-

LLES.—Una nota folklòrica, trad. i extracte per P. C. i G.—Dues tombes prop de Querfordat, per ANTONI BONET.—Sant Miquel de Montblanc, per F. BLASI I VALLESPI-NOSA.—Crònica.—Bibliografia.—Noticiari.

Els cercles de Gerbé, Colomès i Saboredo amb esquís

(Continuació)

Cercles de Colomès i de Saboredo

UN any després de la fracassada excursió en la qual haguérem de reduir el nostre programa al cercle de Gerbé, tornem a dirigir-nos a la Vall d'Aran per a recórrer amb esquís els de Colomès i Saboredo.

Aquesta vegada, però, les fabuloses, enormes motxilles diuen prou bé que es tracta d'una sortida més llarga que l'anterior i el poder disposar de tota una setmana ens dona moltes més probabilitats d'èxit que en la precipitada excursió de l'any 1930.

En els trens francesos, que van completament plens, i a la sortida de l'estació de Toulouse, enmig de la gentada de sempre, la nostra circulació amb la més complicada i poc manejable impediment que mai no hem portat, provoca tota una sèrie d'incidents i dificultats variables segons la paciència i el temperament dels viatgers. Especialment els crampons que, per manca lloc, van a fora de les motxilles, senten una irresistible tendència a entrar en contacte, més o menys suau, amb les persones pròximes i ens proporcionen diverses ocasions d'enriquir els nostres coneixements lingüístics amb l'estudi de les moltes, variades i enèrgiques formes que tenen els francesos de dir a un home que no sap anar pel món.

En el tren de Toulouse a Marignac fem amistat amb uns veterans pireneistes, entre ells un vell doctor que ha escrit i publicat en revistes alpines interessants treballs sobre l'alimentació científica a muntanya. Viu i nerviós, parla, parla molt; és decidit i comunicatiu i s'entesta, vulguis no vulguis, a mostrar el que porta com a provisions per aquell dia: prunes, dàtils i poca cosa més, i encara per l'estil. Practica - segons ell - l'alimentació racional.

Sembla, però, que l'entusiasta doctor fa pocs prosèlits, perquè mentre ens predica, ple de convenciment, tan austeres teories, el seu propi company, un home d'edat mitjana, gras, de cara rodona i aire d'encantat de la vida, el deixa dir amb el posat distret de qui ha sentit molts cops la mateixa cançó, se'l mira amb un somriure benèvol i un si és no és compassiu, i esmorza... infringint totes les regles de l'alimentació racional.

A Montrejau completa el grup la senyorívola figura de M. Soubiron, un dels homes més coneguts dels Pireneus i un dels pireneistes més veterans. Malgrat els seus setanta anys conserva un aspecte ple d'energia i continua visitant els cims. No fa pas molt que ha ascensionat el Balaitous, al qual espera retornar encara (1).

Ens inspiren una viva simpatia aquests vells amics de la muntanya, símbols de la constància en l'ideal que voldríem posar com exemple a tants d'excursionistes d'avui en dia, sense més aspiració que la de l'esforç físic, per als quals anar per la muntanya no és més que una de tantes formes d'esbravar la fogosa impetuositat d'una juvenesa desbocada.

El viatge per la Vall d'Aran ens fa témer que una manca accentuada de neu no vingui a entorpir-nos l'excursió, car solament en veiem pels cims i no fa gens de fred, però les nostres temences no tenen fonament, puix que si la neu s'ha fos a les terres baixes, dels 1.800 m. per amunt és, segons podrem comprovar, abundantíssima.

La primera part de l'excursió ens porta cap a les terres pallareses, però el primer d'abril, tres dies després de començada, tornem a Salardú, que és el punt de reunió convingut amb altres companys.

Vall de l'Aigoamòtx

Refugi de l'Estany Major de Colomès

2 d'abril, 1931.—Anem ara a començar el recorregut dels cercles de Colomès i de Saboredo, la visita als quals i l'ascensió d'al-

(1) M. Soubiron morí el 31 de juliol del 1936.

gun de llurs cims - especialment el Gran Tuc de Colomès i el de Ratera - constitueixen el programa de la major part de la setmana.

El centre de les nostres excursions serà el refugi de l'Estany Major de Colomès, al qual hem de traslladar-nos avui i pujar-hi les grans motxilles curulles de queviures.

Amb el temps insegur, passem el matí en espera, esguardant com plovisqueja, fins que, cap a migdia, arriben els companys Oliveras, Mullor, Roig, Puntas, Vila, Segalà i Tintorè. Comença la tarda i continua la pluja quan deixem Salardú i baixem a travessar el Garona per a remuntar la seva vall fins entrar a la del riu Aigoamòtx, que porta les aigües del cercle de Colomès i que és ampla i plana en el tros baix. La caravana marxa vall amunt sota la pluja fina i persistent. Des de l'impermeable més modern fins el gran paraigües de pastor de color blau, emportat de Salardú, la vall de l'Aigoamòtx veu desfilar els més variats mitjans de defensa contra la mullena.

Sortosament, en començar la pujada para de ploure i poc després, amb gran oportunitat, es gira un vent sec que no triga a eixugar-nos per complet. Les cavalleries poden anar fins al peu del bosc, on ja trobem la neu profunda; d'allí en amunt ens cal portar les grans motxilles, i és amb una mandra aguda i ben a desgrat que els onze esquiadors, fortament carregats, continuem el camí.

Els primers moments són els més penosos, després, passat l'edifici rònc dels Banys de Tredòs, ens anem amotllant de mica en mica a les circumstàncies. A pas lent la marxa no resulta tan enutjosa com havíem temut i la inclinació de la pujada i el pes de la motxilla, úniques coses que al començament ens preocupaven, comparteixen ja la nostra atenció amb la cascada d'Àigoes Tòrtes, els revolts del riu pel terreny planer que s'estén més amunt i el bosc de pins que acaba gairebé a l'alçària de l'estany de la Llosa.

El refugi de l'Estany Major de Colomès es troba a uns 2.100 metres d'altitud i ha estat construït per la Societat Productora de Forces Motrius, a l'amabilitat de la qual devem poder utilitzar-lo. Per la seva situació enlairada dalt de la boquera, domina una bonica vista sobre l'Estany Major i els seus vessants, per damunt dels quals tanquen l'horitzó l'estimbat Ratera, el Gran Tuc de Colomès i els cims de la carena que limita el cercle al S., des del Gran Tuc al Port de Caldes.

La capacitat màxima del refugi és de dotze persones. Per a dormir-hi, doncs, hi cabem bé, però quan tota la caravana s'aplega a la cuina menjador, el problema de la circulació esdevé insoluble.

Davant el foc, una veritable exposició de roba, de pells de foca i de material esportiu de tota mena que s'asseca no deixa manera d'acostar-s'hi. Els objectes individuals ocupen uns prestatges que donen la volta a l'habitació i pertot arreu taulons aguantats en equilibri inestable fan de bancs suplementaris. Enmig d'aquest enrenou onze persones - onze persones en una habitació que no arriba a quatre metres en quadre - evolucionen en totes direccions i passen i traspassen per damunt dels taulons, dels bancs i gairebé dels companys aglomerats en cerca de les innombrables coses que sempre tenen perdudes.

El sopar no pot fer-se mai en un sol acte seguit i continuat com exigeix el nostre estómac. A més de les dificultats per a disposar del foc, tot sovint cal aixecar-te a abastar damunt teu qualsevol objecte que reclama un de l'altre cantó, ajupir-te sota la taula per a deixar passar algú, protestar que mentrestant t'hagin pres alguna cosa, vigilar que mentre protestes no te'n prenguin una altra i, amb tot això, sopar que, encara que no ho sembli, és el que es tracta de fer.

De tant en tant, algú surt a inspeccionar el temps. Llavors una alenada d'aire refreda tot el refugi i les notícies que ens porta - nevada abundosa i cel cobert - posen una fredor major encara en les nostres il·lusions.

A més, la porta, que no ajusta, deixa passar el vent glaçat i subtil, i, per fi, quan ens retirem a descansar resulta que a les lliteres el repartiment de la palla en deixa un gruix tan prim per a cada un que equival, quasi, a dormir sobre la mateixa fusta.

Ah, la bella vida dalt un refugi de muntanya...!

Port de Caldes i port de Colomès

Mal temps; boira i neu. Contorns borrosos en les escasses roques que trenquen la monòtona vaguetat de la grisor indefinida.

Comencem a pensar que ens espera tot un dia de refugi, enconigits dins les reduïdes habitacions, sense altra cosa que fer que comptar les hores que van passant, dinar i tornar a comptar les hores fins el sopar, i per evitar que es compleixi progama tan poc atractiu, resolem sortir i anar al port de Caldes, el qual posa en comunicació la Vall d'Aran (Garona) amb la de Caldes de Boí (Noguera Ribagorçana).

Al defora, grisor absoluta, manca de contrast, on els ulls es fatiguen cercant el desnivell d'un terreny imprecís que s'esvaeix poc més enllà.

LAM. XXV

CERCLE DE COLOMÈS. RIBERA OCCIDENTAL

Cl. J. Torent

CERCLE DE COLOMÈS. RIBERA OCCIDENTAL

Cls. J. Torrel

DES DE LA CARENA DIVISÒRIA DE LES DUES RIBERES DEL CERCLE DE COLOMÈS

Seguim una petita canal, la més occidental del cercle, pugem per un pendent molt dret, ens inclinem a Ponent i als cinc quarts de no distingir res som al port de Caldes, des d'on avui es veu exactament el mateix que des de qualsevol altre lloc. Al coll hi restem breus moments; realment, res no tenim que fer-hi. Però, si la pujada no ha estat gaire atractiva, el descens resulta molt pitjor. No podem aixecar els ulls del terreny immediat i tota la nostra atenció, en un esforç continuat i inútil, es posa en els relleus invisibles i en les inclinacions.

Tan aviat els esquís ens arrosseguen de sobte per un pendent que no veiem, com topen i s'enfonsen en un redreçament de la neu. En aturar-nos es produeix una sensació extraordinàriament estranya i desagradosa i és que no arribem a distingir si estem parats o ens movem encara. És per efecte de mancar-nos un punt de comparació. A voltes, quan realment ja ens hem detingut, creiem que els nostres esquís continuen lliscant, i, ja parats, adoptem les actituds de marxa o de frenatge, sovint en perjudici de l'equilibri. Així es dona el cas de veure algun company, completament aturat, que, sense més ni més, es llança endavant i es tira ell mateix de cara a la neu o bé es va inclinant endarrera fins a caure assegut. En semblants casos els bastons posats en contacte amb la neu són l'única guia segura.

A les tres de la tarda sortim novament del refugi. Alguns amics que no han vingut al matí volen pujar ara al port de Caldes per admirar el seu famós panorama, però nosaltres els convencem que el millor és anar tots junts a veure el del port de Colomès que, segurament, s'hi semblarà molt.

Però va parant de nevar, la boira és més prima i enlairada i la neu excel·lent quan sortim per les mateixes traces del matí, de les quals prompte ens desviem a l'esquerra per la ribera dels estanys occidentals. En cinc quarts, també, pugem al port de Colomès que, com el de Caldes, té una altitud d'uns 2.500 metres i comunica les valls del Garona i del Noguera Ribagorçana. Entre la vista, la imaginació i, sobretot, la bona voluntat, arribem a albirar, pel costat de la vall de Caldes, la silueta fosca de les Agulles de Travessany.

De retorn, passat el primer tros de la petita barrancada del port, que és estret i dret, entrem en terreny franc. La boira ha quedat enlaire, han pres relleu els desnivells i la neu és com no podríem desitjar-la millor.

I comença l'esquiada inoblidable, única, perfecta, que fa empal·lidir el record de tot el que fins ara hem fet com a esquiadors i que es perllongarà durant tres dies successius, mentre restarem pels cercles de Colomès i de Saboredo, en una sèrie de llargues davallades col·lectives en grup compacte, unit, sense desviacions ni discordances en les evolucions dels esquiadors que com si obeïssin a una sola voluntat descriuen viratges i viratges segurs del domini dels esquís, ajustats a les ondulacions del terreny i expressant en crits unànims de joia tot llur entusiasme mentre la muntanya va quedant marcada d'un sol rastre gegantesc.

Pic 2.872 metres del cercle de Colomès

Per fi, un dia esplèndid a tot ésser-ho: blau intens al cel, blanc puríssim a les muntanyes, i enlaire una absoluta nitidesa.

A les primeres hores del matí deixem el refugi i comencem a seguir la ribera occidental del cercle de Colomès. Sortegem les elevacions massa pronunciades, revoltem els turonets, travessem els estanyols glaçats i avancem constantment en direcció al Gran Tuc, deixant a la dreta, primer la vall secundària del port de Caldes i després els vessants del port de Colomès.

La ribera occidental és molt ampla i plana en el seu fons. A la nostra esquerra la tanca una serra, de tan baixa gairebé inexistente, i sembla que marxem per una extensió de plans enlairats. La pujada es va desenrotllant fàcilment i suaument, no gens fatigosa. És una marxa tranquil·la, sense preocupacions ni esforços, un passeig agradable que ens permet fruir de tota la gran bellesa del paisatge.

Cap al nord, per damunt l'avellutada neu del cercle i de la taca fosca de la vall de l'Aigoamòtx, han anat apareixent la llarga carena que domina el Mauberme i tanca la Vall d'Aran, i les grans extensions blanques del massís de Beret.

La pujada s'accentua en l'últim tros, fins que, seguida tota la ribera, ens trobem dalt de la carena que la separa de l'oriental, en un coll sota les parets empastades de glaç del Gran Tuc, entre aquest i el pic que Gourdon Schrader i els autors francesos en general anomenen Pouce de Colomès, i Juli Soler Tuc de l'estany del Cap del Port de Colomès.

Des del coll es pot baixar a la ribera oriental i combinar així el recorregut del cercle per les dues riberes en una excursió curta, fàcil i interessant, que podrà efectuar-se gairebé sempre sense treure's els esquís ni en un sol lloc i no exigirà en total més de tres hores des del refugi.

Algú estranyarà potser el nostre itinerari d'avui, car a l'estiu es va al Gran Tuc per la ribera oriental. Però, és sabut que a l'hivern sovintment el millor camí no és pas el més conegut i acceptat com a tal a l'estiu, i nosaltres creiem en la possibilitat d'arribar, per la ribera occidental, fins molt amunt amb esquís. No ens equivoquem pas en això, però quan hem flaquejat els vessants del Gran Tuc i assolit un collet que dóna a la vall de Sant Nicolau, podem veure que, si bé per la ribera occidental es va fins molt amunt amb esquís, després no pot continuar-se ni amb esquís ni sense. La cresta que uneix el collet al Gran Tuc, afilada, plena de neu, dreta i penjada, és declarada impracticable per a una caravana que no porta ni corda ni piolet i hauria de lluitar contra el glaç que hi ha a les roques i, sobretot, contra el vent fort i gelat que ataca la cresta i el coll.

Llavors retorna tothom a la carena que separa les dues riberes del cercle de Colomès i allí s'exposen les opinions més contradictòries. La caravana pateix d'una manca de cohesió bastant pronunciada i la majoria ara no sap que fer. El lloc, d'altra banda, no és per a entretenir-s'hi, car el vent gelat torna de nou a molestar intensament. Amb les presses per a acabar la discussió es fa més difícil arribar a un acord, i quan dos o tres, fugint del fred, inicien la davallada, ja no es necessita pas res més perquè el nostre grup, desmoralitzat, sense acordar cap pla en ferm, es desbandi completament.

En Puntas, en Vila i jo no creiem que un incident tan corrent a muntanya sigui motiu per a fer-nos perdre el que resta de jornada i ens decidim a intentar l'ascensió del pic que es troba al costat de ponent del Gran Tuc. La proximitat i la major alçària d'aquest deurà privar-li, encara que d'esbiaix, part del panorama, però, en canvi, creiem que ha de dominar una vista interessant i extensíssima vers els altres indrets.

No pensem pas anar-hi per la carena que s'hi enfila des del collet al qual hem arribat abans, sinó revoltar i pujar la cara N. cap on es desprèn una estrebació curta, la qual, per la seva orientació, estarà abrigada contra el vent.

Davallem, doncs, per la ribera occidental, desfent camí; ens ajuntem amb els companys Rovira i Vives i després d'una marxa planera ens trobem al peu del pic, pels faldars del qual descrivim un seguit de ziga-zagues fins que a l'últim tros, i després de marxar per la mateixa carena de l'estrebació, la neu ja ventada i amb crosta ens obliga a acabar la pujada amb crampons.

¿Quin és el pic al qual hem fet, segurament, la primera ascensió hivernenca? Enlloc no hem trobat que tingui nom. El croquis de la guia Soubiron li atribueix una alçària de 2.872 metres que estimo ajustat a la realitat, ja que, efectivament, és poc major que la del Tuc de Ratera (2.850 m.).

El Pic 2.872 m. és l'esglaió superior d'una escala de cornises que baixa al collet d'ingrata memòria, a l'altre costat del qual remunta la cresta fins al cim del Gran Tuc de Colomès.

El panorama resplendent de llum s'obre damunt el cercle, la ribera occidental del qual, ampla i alegre, tenim als peus, tota ella d'un blanc net i bonic. Lluny, dominem en conjunt l'extensa vista que se'ns ha anat descobrint durant la pujada fins als cims de Mauberme, del Mont Roig, del Certescans i de la Pica d'Estats.

Al cantó oposat, vers el S., el cop de vista és nou per complet i se'ns ha presentat tot de sobte. Al fons de la vall de Sant Nicolau, els avets són les úniques notes de color fosc entre les muntanyes plenes de neu, i a l'altre costat - avui aparentment molt proper per la claredat de l'atmosfera - s'alça un conjunt dels més desconeguts del Pireneu de Catalunya, en el qual es troben la serra de Sant Martí, els pics de Mussolés i del Pessó, la Pala de Lluí i els cims del Port de Rus.

La netedat en els detalls és com poques vegades l'hem admirat, però la impressió més forta que he guardat del panorama és la seva lluminositat intensíssima. Pertot, la neu brillava cegadora, com si fos la llum mateixa feta matèria i estesa per damunt les muntanyes.

En el comble de l'entusiasme per la visió magnífica i per l'encertada solució que hem donat a la jornada, deixem el cim i gaudim d'una nova esquuada meravellosa, aixecant la neu, sentint el fregar del vent, veient la desfilada ràpida dels elements propers del paisatge.

Sota els vessants del port de Colomès trobem els altres companys que no es cansen de lloar-nos l'espectacle de la vall de Caldes i del massís del Montarto, des d'una aturonada carena, de la qual davallen, que domina el port.

Els seus elogis ens fan decidir a pujar-hi també nosaltres, car encara tenim temps, i després dels dies grisosos, sense contrastos ni colors, sentim amb més força el desig de la visió neta i clara, de sadollar-nos de llum, de sol i d'aire i d'apurar aquella jornada inoblidable.

Per la barrancada que ja coneixem d'ahir assolim novament el

ESTREBACIÓ SEPTENTRIONAL DEL PIC 2.872 M. DEL CERCLE DE COLOMÈS

PUJANT AL PIC 2.872 M. DEL CERCLE DE COLOMÈS

Cls. J. Torent

CASTELLCIR

CAPELLA ROMÀNICA DEL CASTELL

EL CASTELL ESMENTAT

Ols. J. Font

SANTA COLOMA SASERRA

ESGLÉSIA PARROQUIAL

CREU DE TERME ROMÀNICA DAVANT L'ESGLÉSIA

port de Colomès, a l'esquerra del qual una estrebació ratllada pel pas dels esquís ens mostra ésser el lloc de què ens han parlat amb tanta d'admiració els companys. Hi pugem fàcilment i, en menys d'un quart d'hora, des del port arribem a l'extrem i al punt més alt d'una aresta avançada vers la vall de Caldes.

Les lloances dels nostres amics no eren pas immerescudes. Ho reconeixem davant dels cims dels Comolos i del Montarto de Caldes que tenim front a front en tota llur majestat. Aquí la vista ha deixat els vols lleugers del cim del Pic 2.872 m. d'un àmbit a l'altre del panorama. Ara es detura més en els llocs on es posa, puja, a poc a poc, de les pregonas fondalades de la vall de Caldes als cims, segueix detall a detall les crestes i les comes, les grans extensions blanques que suavitzen els desnivells del terreny i els abruptes penyals on negreja la roca.

A les últimes hores de la tarda els esquís, dòcils a la nostra voluntat, ens porten, ribera occidental avall - en una nova baixada que res no ha d'envejar a les anteriors - fins al refugi.

Resta inassolit el nostre principal objectiu: el Gran Tuc, però mai com avui no hem gaudit d'una tan excepcional conjunció dels quatre elements: paisatge, temps, terreny i neu, cada un d'ells en el màxim de llurs qualitats.

Tothom reconeix que el cercle de Colomès és el lloc ideal per a les excursions d'hivern. Àdhuc un amic, esquiador el més destacat sens dubte amb què hem comptat en els darrers anys, avui absent d'entre nosaltres, el noruec Kaare Hohle, que ha conegut les esquíades a la seva pàtria, el país de l'esquí per excel·lència, declara que mai no ha gaudit tant com avui, i ell, un nòrdic, s'ha emportat, com a impressió culminant de la nostra terra meridional, seca i asolellada, el record de la millor esquíada de la seva vida. Fet paradoxal que diu amb més eloqüència que cap comentari, quina havia d'ésser, doncs, la impressió que als altres havia de causar-nos la jornada. Sota aquesta impressió, i malgrat que no és de creure que pel fet d'haver gaudit d'una jornada excepcional la porta avui ajustés més que ahir, s'augmentessin el gruix de la palla i les dimensions del refugi, ni resultés més ràpid i seguit el sopar, ningú no es queixa; ben al contrari. Els records, que tot just ho són, i el temps estabilitzat, com a magnífica prometença per a demà omplen d'entusiasme totes les converses. I llavors sí que trobem - sense ironia - bella la vida dalt d'un refugi de muntanya...

JOSEP TORENT I SOSTRES

(Acabarà)

ITINERARIS CURTS POSATS AL DIA

Entre el Moianès i la Plana de Vic

SEPARANT aquestes dues comarques i interposant-se entre les planes respectives, s'aixequen un seguit de serres que, arrencant del puig Oller, s'allargassen de N. a S. ensems que s'eixamplen, per a caure just damunt el límit alt del Vallès, d'una banda i a la conca de Calders de l'altra, mentre els vessants més exteriors llinden encingleradament a llevant amb la Plana de Vic, i a ponent van confonent-se amb l'enlairat terreny moianès.

Constituïxen, en conjunt, una espessa i intrincada xarxa d'alts serrats i planells - que generalment oscil·len entre els 600 i 800 metres i més - amb llurs corresponents vessants, els quals formen nombrosíssims corrents que originen, entre altres, les rieres de Tenes i Rossinyol, que davallen cap al Vallès, la de Calders per la banda ponentina, i les tributàries del Congost per la banda de la Plana de Vic. Aquest territori ofereix una impressió d'aspror, ferestesa, i solitud, tot i el seu bell paisatge, frondós i emboscat, i els seus esplèndids panorames que hom frueix des de diversos punts.

No intentem fer avui un estudi geogràfic ni una visió de conjunt d'aquesta contrada, malgrat que podria esdevenir important. Hem posat les anteriors ratlles tan sols com introducció a uns itineraris per aquelles serres. Hem pres com a punts de sortida les poblacions de Centelles, Sant Quirze Safaja, Castelltersol, Mojà i Collsuspina, situades a fora o al caire de la referida contrada. Per aquesta raó tampoc no detallem les descripcions dels pobles, monuments, etc., com correspondria a una monografia, sinó que en fem, tan sols, lleugeres indicacions.

De Centelles a Castelltersol, per Castellcir.—La vila de Centelles, a migjorn de la Plana, està ben comunicada amb la ciutat de Barcelona i amb el centre de la comarca - Vic - per carretera general i ferrocarril de la línia de Sant Joan de les Abadesses.

Sortint de la població per la carretera de Sant Feliu de Codines, direcció sud, cal seguir-la fins a la casa del Pujol, però es pot guanyar temps per diverses dreceres, que salven repetides corbes (30 minuts). Ací cal deixar-la i prendre el camí de carro que, en direcció O. i S., va enfilant-se suaument per l'espadada cinglera fins arribar al seu cim a la casa de la Rovira dels Sardans (25 minuts), des d'on s'albira un magnífic panorama damunt la Plana de Vic, pla de la Garga, massís del Montseny i, al fons, la silueta retallada de les serres de Cabrera. Allí prop s'aixeca el castell de Sant Martí, ja prou conegut i visitat, que es decanta damunt la Plana. Seguint la direcció de ponent, als 5 m. s'arriba al coll de Prims, des d'on s'entreveu un altre bell panorama a la banda oposada; enfront, la mole del castell de Castellcir; al fons, Castelltersol, les esfumades crestes de Montserrat i Sant Llorenç del Munt. Seguint, en la mateixa direcció, - entre ponent i mitjorn -, un caminet de ferradura que, a nivell, va vorejant la canal, als 30 m. hom arriba al dit castell.

El castell de Castellcir, s'aixeca damunt un penyal massís, ample en la seva part superior, però estret a la seva base, per la qual recolza en un planell que ofereix la punta o sortint d'una serra; així, mirat de lluny, pren la fantàstica forma d'un vaixell. L'edifici, al qual es puja per una ampla escalinata de pedra, conserva encara en peu la torre central, emmarletada, les habitacions dels costats, la capelleta romànica, etc. L'interior, però, està tot derruït i malmès, degut, en gran part, a haver estat dedicat darrerament a corral de bestiar.

Des del castell, cal emprendre la davallada cap al fons dels dos corrents que s'ajunten als seus peus per a anar a trobar Ca l'Antoja, al costat del torrent de Sauva Negra, al qual afluïxen aquells dos. Es segueix la mateixa direcció de ponent i als 10 m. es travessa ja l'esmentada riera o torrent (que després serà el Tenes) davant mateix de la Torrassa dels Moros - una senzilla torre de guaita, mig enrunada, que la tradició atribueix haver pertangut al castell, quan era del domini àrab, amb el qual es comunicava per mitjà d'una mina subterrània. Passat el corrent, per la seva vora i en direcció sud, es segueix el camí de carro que ve de Santa Coloma Saserra, i als 10 m. es passa per Can Toxa o Ca l'Antoja; el camí - que no cal deixar més - als pocs minuts trenca en direcció ponent i s'enfila suaument pel vessant obac de la riera; a l'altra banda es veu la parròquia de Castellcir, que ha substituït l'antiga església romànica, conservada en gran part. Als 30 m., assolida

l'ampla carena, es passa pel carrer de l'Amargura, reduït grup de cases, principal nucli de població de Castellcir, i, als 5 m., es troba l'ample camí de carro - gairebé carretera - que ve de Santa Coloma Saserra, segueix sempre per damunt la carena, es dirigeix vers migjorn i ponent i arriba, als 20 m., a Castelltersol, situat darrera aquesta serra de Castellcir, en la partió d'aigües del Tenes i Calders, i, per tant, just entre la conca del Vallès i Moianès, encara que més decantat cap aquesta darrera comarca, que apareix estesa davant els ulls de l'excursionista, amb Moirà al fons, el qual es distingeix de seguida pel seu esvelt campanar. Castelltersol està unit per carretera amb Barcelona i Moirà i s'hi comunica per un bon servei d'autocar.

Horari: Centelles-Castellcir (castell), 1 h. 30 m.; Castellcir-Castelltersol, 1 h. 20 m. Total: 2 h. 50 m.

De Centelles a Sant Quirze Safaja.—Pot seguir-se el camí de l'itinerari anterior tot enfilant la cinglera de Sa-Guàrdia fins arribar a la casa Robira dels Sardans (55 m.). Aquí cal prendre el camí carreter que porta la direcció N.-S., se segueix per damunt l'enasprat cingle - i a voltes just al seu caire - el qual, després de torçar-se diverses vegades, s'orienta ja vers migjorn; a l'esquerra hi ha la immensa Plana amb el Montseny al fons. Als 10 m., el camí passa per damunt el castell de Sant Martí i arriba, als 10 m. més, a la gran casa del Fabregà, després de travessar un paisatge ombrívol, emboscats i feréstecs. Ací el camí es separa ja del cingle, pren la carena d'un altre serrat interior, es decanta bon tros cap a ponent, continua per aquella carena i ja no la deixa més fins a Sant Quirze. Al cap de 10 m. passa per la casa de Barnils i per l'ermita aixecada damunt un turonet, la qual és dedicada a la Verge dels Dolors i que pertany a la casa esmentada. Sense deixar el camí, que continua en direcció S.SO., al cap de 20 m. es passa per entre les cases de Serratacò i Serra Carbassa; en haver-les deixat, es troba, al mateix camí, una creu de ferro, que reposa damunt una pilastra de pedra, amb una inscripció recordatòria que en aquell indret, el 1809, els francesos degollaren Mn. Domingo Barnils. Als 10 m. es troba la casa de la Corona, i als 10 m. més, després de davallar un xic, la de la Riera. La serra va abaixant-se suaument vers el seu acabament, i el camí davalla ràpidament fins a trobar el minúscul poblet de Sant Quirze, que hom veu aparèixer a sota mateix i gairebé sense adonar-se'n al cap d'altres 10 m. El poble de Sant Quirze descansa en una punta de serra, que s'avança en-

tre dues rieres. Hi sobresurt un altiu campanar, a l'entorn del qual s'arreceren les contades cases de què consta el poble. Pels seus peus passen la riera i la carretera que vénen de Castelltersol i que es dirigeixen cap al Vallès i la Plana de Vic. Compta amb bona comunicació d'auto amb Barcelona i Centelles, on empalma amb el ferrocarril del Nord.

Horari: De Centelles a la Rovira dels Sardans, 55 m.; Rovira dels Sardans a Sant Quirze, 1 h. 25 m. Total: 2 h. 20 m.

De Moià i Collsuspina a Centelles, per Santa Coloma Saserra.
—Fent aquest itinerari hom pot travessar de banda a banda la intrincada regió muntanyosa a què ens venim referint, principalment a la part més emboscada i salvatge ensems que més rica de paisatges atractius.

Moià, important vila, centre de la seva comarca, comunica amb el Vallès, Manresa i Vic per bones carreteres i serveis d'autoòmnibus. Cal seguir la carretera de Vic fins a trobar el típic poblet de Collsuspina (8 qms. 2 hores), - cap a 900 m. d'altitud - situat al cim de la seva collada i voltat d'exuberants boscos. Es deixa el poble, es segueix un camí que pren direcció cap a llevant i, passat als pocs minuts un petit corrent, hom s'enfila suaument vers l'O.SO.; als 10 m. es troba la gran casa de l'Espina, la qual conserva encara una bella porxada i diversos finestrals antics. Es segueix el mateix camí, es davalla novament, i, travessat un altre corrent, s'emprèn el camí que s'enfila pel vessant oposat en marcadíssima direcció SE., enmig de bosc espessíssim, fins a guanyar la carena, es continua per aquesta, en direcció sud, i s'arriba, als 45 minuts d'haver sortit de Collsuspina, a l'església de Santa Coloma Saserra. Aquesta església està situada en un ample planell de l'esmentada carena, voltat i cobert de corpulents roures i alzines; forma una plaça en la qual s'aixequen, a més, la casa del Giol i la rectoria. L'església és un magnífic exemplar romànic - restaurada, però, recentment - digne d'especial estudi; ostenta un airós campanar de planta quadrada i un absis circular bastant malmès; al bell mig de la plaça es destaca una bellíssima creu de terme. El lloc i emplaçament resulten acollidors i ofereixen esplèndids panorames per la banda S. i O. (Moià, Castelltersol, Montserrat...). Un camí carreter uneix aquest agrupament amb Castelltersol (2 hores), i també té un camí que mena a Castellcir (1 hora) i un altre a Sant Quirze.

De Santa Coloma Saserra, per a dirigir-se a Centelles cal em-

prendre la direcció NE., davallar a la canal de Castellcir o de Sauva Negra, i, un cop travessada, remuntar el vessant oposat - sempre en la mateixa direcció -, passar pel Soler i, pujant més encara, ja en direcció nord, per l'antiga i gran casa de Mirambell (30 m.), on el camí, que ja ha assolit la carena, trenca en direcció a llevant fins arribar al coll de la Creu de Mirambell (10 m.), dalt la cinglera de Sa Guàrdia i donant vistes a la Plana de Vic i Congost, que s'ofereixen als peus de l'excursionista amb una grandiositat inesperada; el contrast amb el paisatge anterior de muntanyes tancades és frapant; enfront apareix el massís del Montseny (Matagalls i les Agudes). La vila de Centelles, escampada, però diminuta des d'aquella alçària, resta, al fons, al peu mateix de la cinglera; la davallada per aquesta és ràpida i molt dreta i segueix un senderó que va baixant dreturer en direcció a llevant. Als 15 minuts es troba la casa de Riucerdà, abocada al fil del cingle; el camí, estret i irregular, va prenent la direcció N. i E., tot zigzaguejant i aprofitant els relleixos de la massissa roca que forma aquella imponent cinglera dita de l'Aparedat, revolta per una reconada o tosquera, es llança després en ràpid descens i arriba, als 25 m., a la casa del Puig; d'ací, el camí segueix per terreny pla, de conreu, que en cosa d'uns 15 m. mena a Centelles.

Horari: Moià-Colluspina (carretera), 2 h.; Colluspina-Santa Coloma Saserra, 45 m.; Santa Coloma Saserra-Centelles, 1 h. 35 m. Total: 4 h. 20 m.

De Colluspina (la Collada) a Sant Quirze Safaja.—Aquest constitueix un itinerari transversal, de N. a S., que segueix, sempre per dalt, la inacabable cinglera que cau damunt la Plana de Vic i Congost fins que es deixa prop del castell de Sant Martí per a agafar la carena més interior que porta fins a Sant Quirze.

De Colluspina, es segueix la carretera de Vic fins al coll del Garet o collada de Colluspina (punt àlgid, des d'on la carretera davalla ja cap a la Plana), en cosa d'uns 25 minuts. Allí cal prendre el camí que surt a mà dreta, i que es dirigeix a migjorn, tocant gairebé allí mateix la casa dita la Collada (d'on es desprèn un camí a Santa Coloma Saserra i Castelltersol, i que continua en el mateix sentit), pujar suaument entre espessa boscúria i fer petits revolts per tal de salvar alguns naixements de corrents, i s'assoleix la carena del cingle; es prossegueix sempre en la seva direcció S., i apareix a mà esquerra el magnífic panorama de la Plana de Vic. Als 15 m. es troba, junt al camí, un dolmen ja mig desfet, i als 15

minuts més s'arriba al coll de la Creu Mirambell, on hi ha un altre dolmen també molt destruït. Ací, el camí es creua amb el de Centelles a Santa Coloma Saserra (vegeu l'itinerari anterior), i continua - cal no deixar-lo mai - gairebé sempre per damunt la cinglera; als 15 m. passa per la casa dita Torre de l'Estrada, un xic apartada i situada al vessant interior; de nou, es retroba el caire de l'espadat cingle i s'arriba, als 10 m., als Corral·ls d'en Rovira dels Sardans. Allí prop (uns 15 o 20 m.) hi ha la magnífica i renomada Sauva Negra, amb la seva deliciosa font. Dels Corral·ls, en 15 m., el camí mena al coll de Prims (vegeu itinerari Centelles-Castellfellersol); ací cal decantar-se un xic cap a llevant per arribar a la casa de la Rovira dels Sardans (5 m.). El panorama que es frueix en tot aquest trajecte és d'una grandiositat indescriptible. De la Rovira dels Sardans a Sant Quirze hi ha 1 h. 25 m. i es segueix el mateix camí descrit en l'itinerari Centelles-Sant Quirze Safaja.

Horari: Collsuspina-Collada, 25 m.; Collada-Creu Mirambell, 30 m.; Creu Mirambell-Rovira dels Sardans, 50 m.; Rovira dels Sardans a Sant Quirze, 1 h. 25 m. Total: 3 h. 15 m.

J. M.ª FONT I RIUS

La Cova de la Fou de Bor

(Continuació)

Descripció

Com ja hem dit, l'entrada a la cova de la Fou de Bor resta quelcom amagada per un petit esperó de la roca, provocat per un plec de les calcàries, i per la vegetació que s'ha format davant de la boca oberta de cara a l'O.NO.

Tot just entrats, ens trobem en una sala de dimensions àmplies i d'altura quelcom reduïda, amb senyals d'una excavació realitzada per encàrrec de l'Institut d'Estudis Catalans. El sòl està format per gran quantitat d'enderrocs; cap al SO. s'allargassa alguns metres tot remuntant-se per un fort pendent de superfície coberta de concreció calcària; la cambra va estrenyent-se fins a formar diverses lludrigues impenetrables excepte per una que, amb difi-

cultat, ens porta a un corredor estret que surt a l'exterior, al bell mig del cingle.

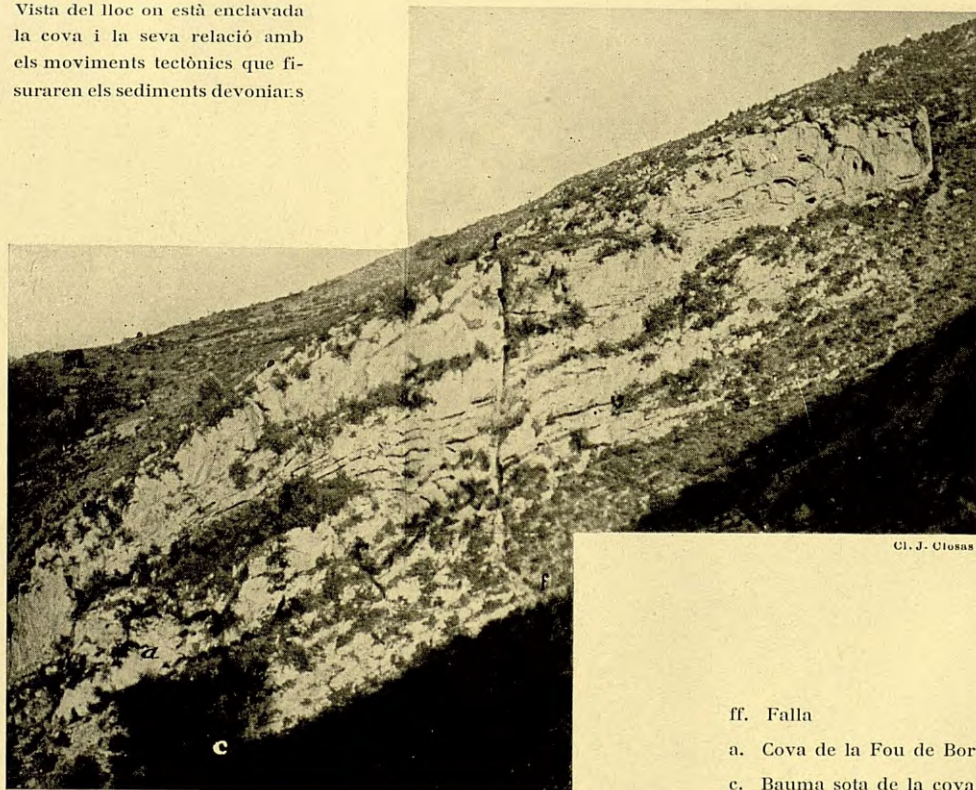
Des de la cambra d'entrada es segueix per un altre corredor de poca alçària fins arribar al punt **g** on aquest es bifurca; aquí es forma una nova galeria de direcció SE., la qual puja intensament per una paret coberta de concrecions. Seguim pel primer corredor de direcció general E.SE. Fins aquí hem pujat lleugerament per un pendent insensible, i el terreny comença a baixar tot reduint-se les dimensions del corredor, la qual cosa ens obliga a caminar completament ajupits. A uns 10 m. es bifurca novament en dues galeries d'uns 15 m. cadascuna, que van a trobar-se en una cambra on s'entra saltant cosa d'un metre. El sòl d'aquesta cambra forma un sot i és precedida per un major eixamplament del corredor N. on es forma un altre sot, més rudimentari, i en el qual s'obren dos pous adossats a la paret N., impracticables per llurs reduïdes dimensions. Aquesta cambra, on convergeixen els esmentats corredors, no és molt gran, però les seves parets es troben cobertes de belles concrecions i del sostre pengen boniques estalactites les quals, on s'inicia la galeria S., formen un conjunt fantàstic en juntar-se amb les ben formades estalagmites.

Pel costat E. del clot, i per un trauc molt estret, s'entra a un corredor que segueix la direcció E., per on s'ha de passar mig ajagut i al tros final, completament arrossegant-se. Baixa amb fort pendent i les parets i sòl són molt humits, i en alguns trossos aquest apareix amb un gruix bastant considerable de llot; després d'uns 25 m. el corredor s'eixampla bruscamment i hom pot incorporar-se ensems que el pendent es torna més suau. A la dreta, en direcció O., s'inicia un altre pas de pocs metres, i les parets i sostre tornen a recobrir-se de belles concrecions; s'avança amb relativa comoditat uns 12 m. més i apareix una cambra que, a l'esquerra, té una concreció en forma de segment de con; aquest punt constitueix un dels llocs per on s'infiltren o infiltraren les aigües.

A l'extrem SO. d'aquesta cambra, i per mitjà d'una lludriguera, s'entra a una nova sala, amb senyals evidents d'ensulsiades i escasses concrecions. D'una manera sobtada canvia la direcció general E.SE.

Estem al punt **b** i anem a endinsar-nos a una altra galeria que pren una direcció general S.SO. Es baixa ràpidament i s'avança amb relativa comoditat uns 10 m., al cap dels quals comença una nova pujada amb el sòl descarnat i evidents senyals d'erosió intensa. Als pocs metres, el pendent es fa més fort i hom ha de fer ús

Vista del lloc on està enclavada
la cova i la seva relació amb
els moviments tectònics que fi-
suraren els sediments devoniar.s

Cl. J. CLOSAS

ff. Falla

a. Cova de la Fou de Bor

c. Bauma sota de la cova

CINGLE DE LA QUERA

RESSORGÈNCIA DE LA FOU DE BOR

Cla. Clouss

VISTA SOBRE LA VALL DE BOR I LA Cerdanya des de l'entrada a la cova

de les mans per a arribar al cim. Als nostres peus s'obre un pou d'uns 4 m. de profunditat, i, enfront, hi ha una paret vertical descarnada on apareixen els estrats de calcàries griottes sense concrecions. Al sostre i costats de la cambra podem observar la falla que creua la direcció general anotada i posa en contacte les calcàries blavoses amb les griottes. Hom contrasta que de la part constituïda per aquella roca pengen nombroses concrecions, mentre que manquen completament a la paret S.

Arrapant-nos amb les mans descendim al fons del pou on, a la paret de falla, s'obre un forat d'estretes dimensions, pel qual ens fem dintre una cambra bastant àmplia que, a l'extrem oposat al d'entrada, es bifurca a dos corredors: el de la dreta està bastant obstruït per les ensulsiades del sostre, i el de l'esquerra és estret i hom ha de passar-hi de costat. Després d'avançar per aquest darrer, sortim a una cambra que, per l'E.NE., descendeix fortament, amb el sòl cobert de llot, fins a trobar-se amb l'altre corredor en una clotada que acaba en forma de sot, la qual conté un gruix considerable de fang; al fons, arriba a formar un bassal d'aigua. Aquest és el punt més profund de la cova (X).

El terreny engorjat de la primera cambra, de forma allargassada, puja intensament cap al SO. i presenta senyals evidents d'erosió i consegüent disgregació de la griotte dolomítica i, per tant, d'haver sofert els efectes d'un corrent subterrani. Al cim, canvia la direcció de la cambra en entrar a un nou corredor així com també la inclinació del sòl, que és gairebé horitzontal. Seguim cap al S., lleugerament decantats a l'E., i a uns 5 m. s'obre, a l'esquerra, una rampa amb concrecions; 8 m. més endavant trobem una galeria de direcció N.NO., la qual es reuneix amb la rampa esmentada en una petita cambra d'on, per una lludriguera amb el sòl cobert de bassals d'aigua i lleuger pendent, anem a sortir a la clotada més profunda ja esmentada.

Tornem enrera, i seguim per la galeria general que hem deixat, la qual té la forma de corredor estret i la direcció S.SE.; puja per un pendent fort, el sòl és erosionat i les parets estan bastant mancades de concrecions. Entrem en un eixamplament bruscat del corredor ensem que s'inicia una lleugera davallada. Ens trobem en una cambra allargassada, al llarg de la qual i a la paret de la dreta, hi ha una rampa, amb concrecions, que baixa del sostre i que constitueix un altre punt d'infiltració.

A l'extrem S. d'aquesta cambra, després d'estrenye's lleugerament, s'entra a un petit recambró que, a l'E. i en direcció S., té un

nou punt d'infiltració. S'hi inicia una curta galeria que coincideix amb un forat obert a la paret N.NE. a cosa d'un metre del sòl, per on entrem, tot descendant fortament, a una espècie de tub d'uns 6 m. de longitud, al cap del qual canvia la direcció a l'E. i segueix una forta rampa enllotada i difícil de baixar, perquè hom no té manera d'assegurar peus i mans, puix que està el terreny molt relliscós; amb tot, observem que en esgratinyar el fang superficial apareix una estructura més arenosa i així podem assegurar els peus. D'aquesta manera baixem en una longitud d'uns 20 m., on s'enlaira cap al S. un corredor d'uns 15 m. de llargària que forma un angle recte amb el tub per on hem baixat. Aquest corredor acaba en forma de tascó; enfront i en sentit oposat s'inicia un altre corredor, impracticable per les seves reduïdes dimensions.

Després de retornar al recambró inicial, seguim cap al S.SO. per un corredor amb més concrecions. Als 10 m. el sostre s'abaixa d'una manera brusca, pel qual motiu hem de passar completament ajaguts un tram d'uns 3 m. i hem de parar compte a no desgraciar-nos la testa amb les fines estalactites que pengen del sostre. Passat aquest tros, la galeria per on avancem pren un aspecte de diaclassa amb sostre cada vegada més alterós i indefinit, les parets són verticals i es va reduint l'amplària fins que, poc abans d'arribar al punt **c**, hom ha d'avançar de costat; en aquest lloc la cova es bifurca novament per una estreta esquerra impracticable.

Des del punt **c** es canvia una altra volta la direcció general de la cova. Seguim cap a l'E. En un tram d'uns 40 m. l'aspecte de diaclassa s'aferma i el trànsit és molt difícil, car el sòl de la cova, pràcticament horitzontal, acaba en forma de tascó, així com també el sostre; però gràcies a la poca amplària hom pot avançar recolzant un peu a cada paret tot aprofitant les irregularitats i sortints de la roca i fent presa amb les mans. Les dificultats vénen agreujades pel fet que les dues parets regalimen d'aigua tot cobrint-se d'un bon gruix de fang, i hom té el perill d'una relliscada i el de quedar empotrat al sòl.

Cal remarcar que des de l'entrada fins al pas darrer que hem hagut de passar arrossegant-nos hi ha uns senyals pintats de blanc, els quals consten d'una sageta i un número que suposem que deu significar la distància entre dos senyals consecutius. Al pas esmentat trobarem el pot amb certa quantitat de pintura en bon estat.

Degut a les dificultats d'aquest indret creiem que, per a molts, haurà estat considerat com a final de la cova, però, en honor a la

veritat i no desitjant mèrits que no mereixem, hem de fer constar que no hem estat els primers de passar aquesta diaclassa, puix que per aquestes mateixes parets es veuen restes d'un fil que hi deixà algun desconegut explorador.

Passat aquest tram, la cova s'eixampla i el sòl, cobert d'enderrocs del sostre, resulta més practicable, i tornen a aparèixer algunes concrecions. A uns 40 m. més, i després de passar una muntanyola de blocs caiguts del sostre, ens trobem amb el bell espectacle d'un veritable bosc d'innombrables columnes i delicades estalactites i estalagmites de gran varietat de formes i tipus. A l'extrem d'aquestes agrupacions fantàstiques tenim el punt **d**, el qual, en realitat, constitueix el centre d'una cambra d'àmplies dimensions. Enfront de la diaclassa acabada de descriure, el sòl es troba recobert d'enderrocs, sobre els quals recolzen gran nombre de columnes i estalagmites, i, en direcció E., acaba amb un fort descens de nivell i en forma de cul de sac.

Seguim en direcció NO. Pugem per un fort pendent amb concrecions tot vorejant les magnífiques agrupacions esmentades, entre les quals s'inicia un pou de poca fondària - potser, més que pou, podem considerar-ho com un espai entre els blocs despresos del sostre - i que arriba fins al veritable nivell del sòl de la cova. La pujada és més ferma a l'extrem de la cambra, la qual cosa ens obliga a fer ús de les mans per a escalar-la; al cim entrem a un corredor o, millor dit, a una nova cambra, dividida per un gros bloc, el qual deixa la part dreta en forma de corredor i a un nivell més baix que la resta.

Al SO. les delicades estalactites i estalagmites tornen a oferir una visió llegendària en el decorat de la sala, i a l'O. puja fortament un esvoranc impracticable i amb el sòl cobert de concrecions.

Per una nova galeria, àmplia i còmoda de transitar si no fossin les ensulsiades parcials que han dipositat gran quantitat d'enderrocs al sòl, agafem la direcció N.; seguim així uns 12 m. fins a ficar-nos en un basal d'aigua que, per la seva transparència i quietud, ens havia passat desapercebut. Amb un canvi bruscat de direcció la cova segueix cap a l'O.NO., i al cap de 10 m. en una reconada, podem admirar una bella concreció amb la superfície recoberta de diminuts cristallets de calcita; la base té una amplària d'uns 8 metres, i forma un segment de con que puja en forma esglaonada fins al vèrtex que s'amaga, per entre les fisures del sostre, en un recó de la paret SO. i que constitueix un important

punt per on les aigües són absorvides a l'interior de la cova. Pas-sada aquesta fantàstica concreció ens trobem, tot seguit, en un veritable caos de blocs de totes dimensions amuntegats a la reco-nada formada al SO. d'aquesta cambra, la qual, pels efectes d'a-questes ensulsiades, és difícil de delimitar dins les seves àmplies dimensions i altitud considerable del sostre.

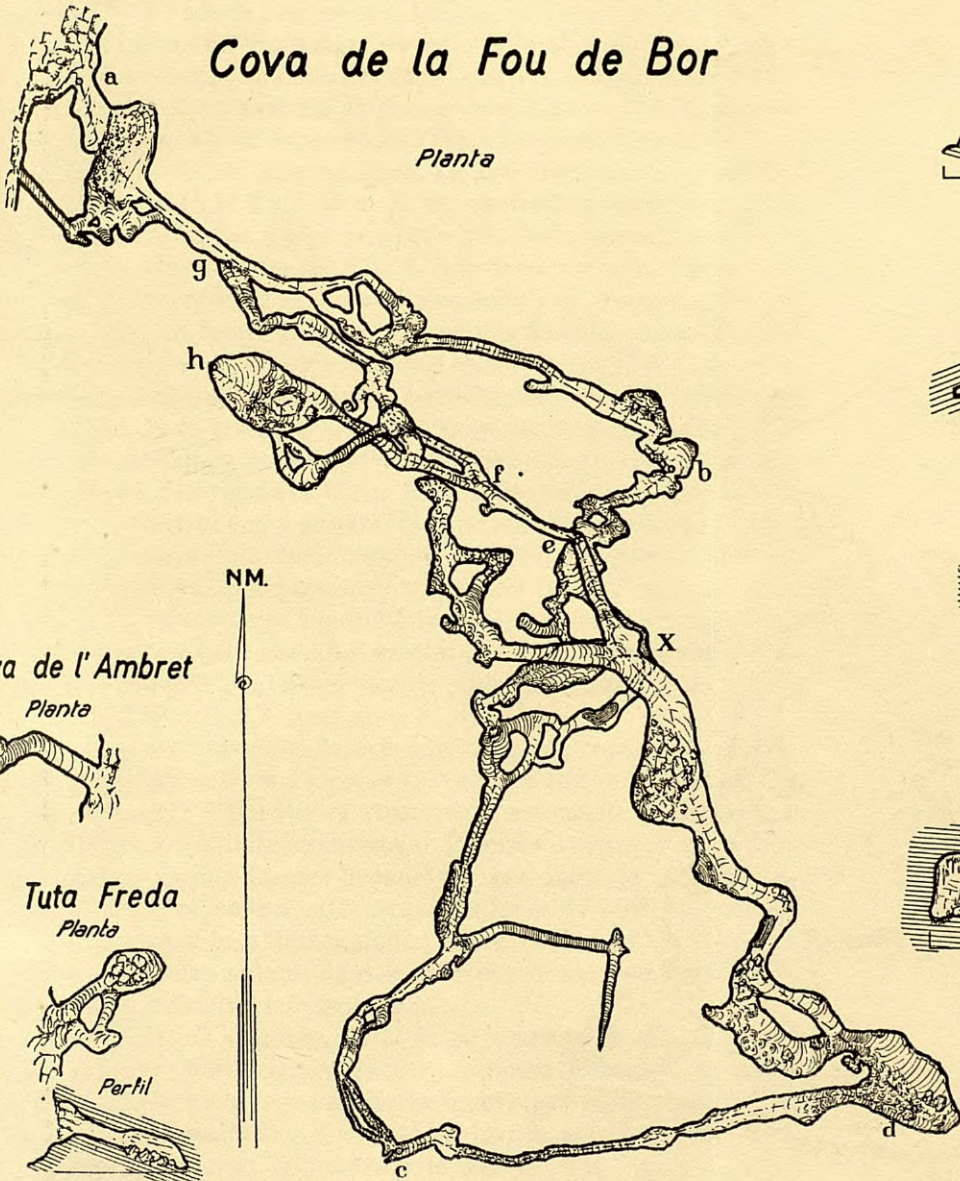
Anem seguint per un terreny sensiblement horitzontal tot sal-tant per entre els blocs, i un cop passats, canvia bruscament l'alti-tud del sostre. A uns 7 m. d'aquesta ensulsiada comença una pu-jada que coincideix amb un major eixamplament de la cambra, el qual, ben mirat, no és més que la bifurcació de dues galeries: una a l'esquerra, amb direcció O., que puja amb el mateix pendent que seguim, i l'altra cap al N.NO. Per a entrar en aquesta darrera hem de salvar un profund sot de parets amb concrecions, produït, sens dubte, per les aigües que amb caràcter torrencial baixen de la galeria O. i per la qual pugem. Té el sòl fortament erosionat i disgregat, i l'amplària es va estrenyent. A uns 15 m. de l'entrada arribem al cim i ens trobem amb una sèrie de fenòmens un xic complexos; la direcció general canvia cap al N.NO.; de la pa-ret SO. baixen una sèrie de concrecions, de formes i tipus va-riats, les quals constitueixen un conjunt ple de belles fantasies.

Al davant nostre i per entre les concrecions, veiem un pas es-tret, però un negre abisme que tenim als nostres peus ens en separa. La concreció que hi ha al sòl on estem situats, en jun-tar-se amb la que baixa de la paret SO., forma un embut de-cantat al N. les parets del qual hem de passar per a saltar a l'al-tre costat de la cambra. Fent presa amb les mans i aprofitant les insignificants ondulacions o incipients estalagmites de la crosta llisa de la concreció podem vèncer aquest obstacle. Tot baixant lleugerament, anem avançant; a la paret O. continuen els grups de concrecions mentre a la de l'E. aquestes són més escasses.

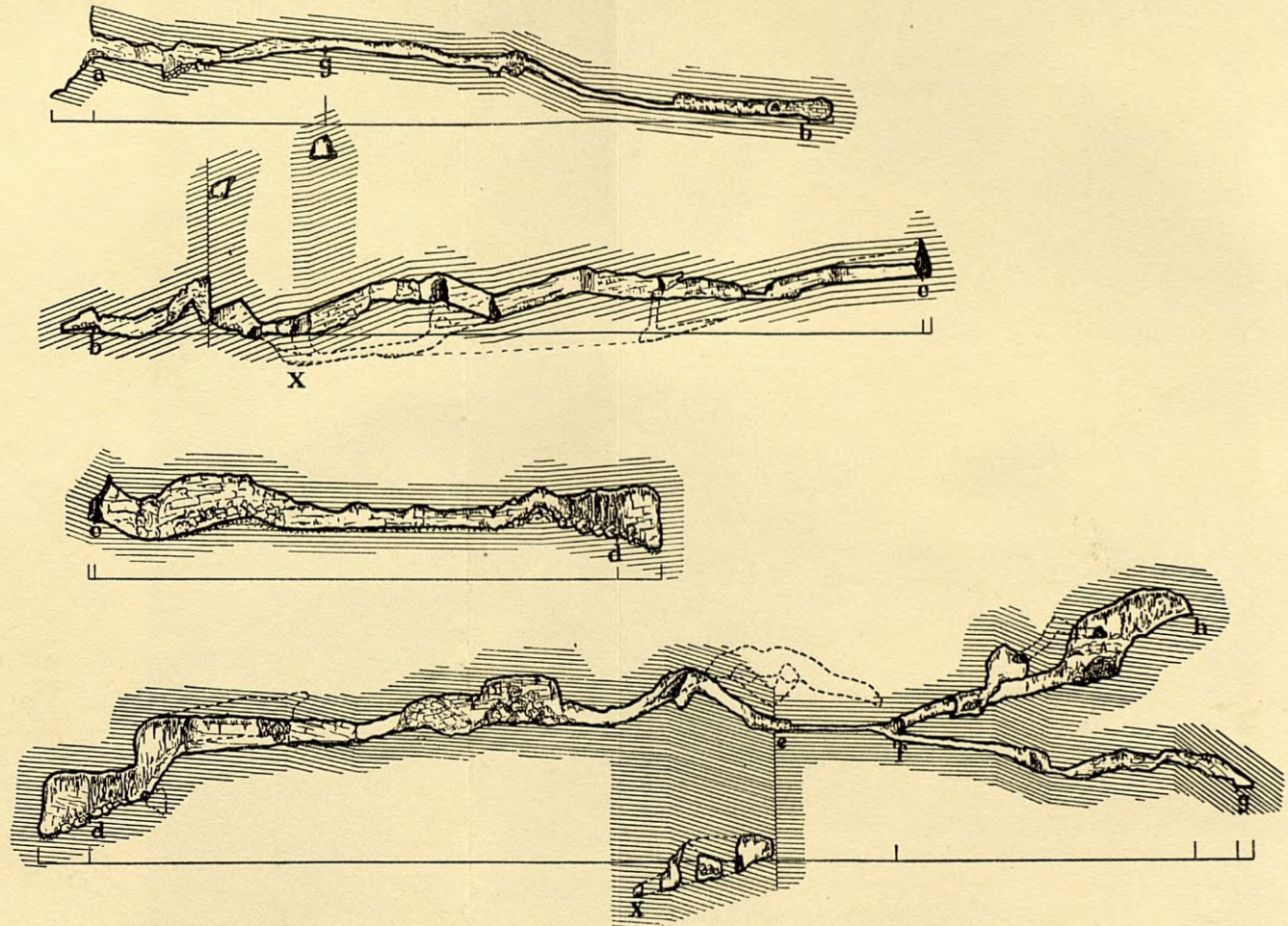
Als pocs metres, i en direcció E., baixa fortament una nova ga-leria. En la mateixa direcció que portàvem segueix el corredor fins acabar en forma de cul de sac, tot seguint el mateix pendent i for-mant un delicat grup d'estalactites i estalagmites. Tornem enrera i baixem per la galeria últimament anotada; la superfície concre-cionada prompte s'acaba i el sòl es presenta cobert d'enderrocs; a uns 8 m. canvia la direcció al S. i, tot seguit, el sòl apareix no-vament cobert de concrecions i constitueix el fons de l'embut que abans hem passat per la part superior, el qual escalem penosament. Retrocedim a la galeria general i una vegada salvat el sot de pa-

Cova de la Fou de Bor

Planta

Perfils

Cova de l'Ambret

Planta

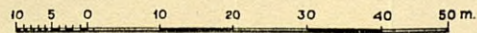
Tuta Freda

Planta

Perfil

Escala gràfica

PLA I PERFILS DE LA COVA DE LA FOU DE BOR

rets amb concrecions, abans esmentat, baixem per un fort pendent, i a uns 10 m. i d'una manera sobtada, el terreny esdevé pla, s'inicia un descens del sostre i arribem al punt **e**, on canvia la direcció del corredor cap a l'E.NE., o sigui, la de la falla observada a la galeria inferior. Les parets i sostre estan coberts de delicades concrecions i, a uns 2 m., aquest s'abaixa, la qual cosa ens fa creure que hem arribat a la fi de la cova, però resta una lludriguera solament practicable avançant com un rèptil, i d'aquesta manera la passem en la seva longitud d'uns 15 m. El sòl comença a baixar mentre el sostre guanya un xic d'alçària i, tot seguit, se'ns presenta una nova bifurcació. Ens trobem al punt **f**. A la dreta, i en direcció N.NO., segueix el corredor de reduïdes dimensions i, a l'esquerra, en direcció NO., en tenim un altre més ampli i de volta alterosa i irregular; en aquest, el sòl puja amb fort pendent erosionat i, en alguns llocs, encatifat de boniques cristallitzacions escaloenòdriques de calcita. És de remarcar que, mentre la paret S. es troba recoberta de boniques concrecions i cristallitzacions, l'altra està gairebé tallada a la roca nua i, per tant, amb escasses concrecions. A uns 10 m. trobem, a la paret N., un forat baix i allargassat per on ens fem a una cavitat de forma circular, parets verticals i sostre alterós, que presenta, a la paret N., una regata o canal amb moltes concrecions i gairebé vertical, la qual, a uns 4 m. d'alçària, comunica amb una altra cavitat que se'ns fa impossible d'escalar, però que tenim l'esperança de poder penetrar-hi per alguna galeria superior.

Tornats al corredor deixat darrerament, continuem pujant. L'amplària de la cova s'estreny ensems que també es redueix l'alçària del sostre degut que es conserva a un nivell bastant constant mentre el sòl puja intensament. Després d'avançar uns 15 metres, eutrem en una cambra grandiosa, sens dubte la més interessant de tota la cova i amb característiques de veritable cambra, car totes les que hem descrit poden ésser considerades més pròpiament com eixamplaments dels corredors i, per tant, és també la que mereix un estudi més detingut.

Té una forma ovalada, de 17 m. de llargària per 9 m. d'amplària i uns 12 m. d'alçària; en la seva primera dimensió la podem considerar dividida en dues parts iguals per mitjà d'un esglaó, amb concrecions, d'uns 4 metres d'alçària, pel qual motiu el sòl queda a dos nivells diferents: a la part inferior, que és la primera que es troba, el terreny està format per una sèrie de blocs, producte d'ensulsiades, d'entre els quals se'n destaca un de grans

dimensions, situat al centre d'aquesta part de la cambra. Als llocs on es veu el sòl, entre els enderrocs, aquest apareix ple de concrecions.

L'esglaó que divideix la cambra no ho fa d'una manera normal, sinó que dóna la volta fins a confondre's amb les parets, sobretot a la part S. El sòl de la part superior de la cambra és de forma bombada o còncava i ple de concrecions. Aquesta cambra, des d'on s'inicia el que podríem dir segment de casquet esfèric del sòl, acaba en forma de cul de sac.

Les parets també tenen un aspecte particular, puix mentre que la S.SO. està plena de concrecions i a la part superior es formen boniques agrupacions d'estalactites, la paret N.NE resta nua de concrecions i, per tant, queden al descobert els estrats de les calcàries.

Així mateix, les concrecions tenen un contrast especial que ja hem observat en altres indrets de la cova. En general, i amb caràcter dominant, les concrecions tenen una coloració grisenca més o menys bruna, sobretot en les que estan incrustades i en les estalactites i estalagmites de majors dimensions, les quals són més blanques com més fines i delicades, però en algun lloc, i principalment a la galeria darrerament descrita, hem pogut observar que al costat d'una estalagmita de to fosc i brut n'apareixia una altra d'un blanc puríssim i amb la massa gairebé espàtica.

En aquesta cambra, doncs, tenim un bell contrast; mentre les concrecions de la paret S.SE. semblen com si haguessin estat embrutades superficialment, així com també les concrecions de l'esglaó i sòl de la part inferior, tenim que les concrecions del sòl de la part superior i les estalactites que pengen del sostre són blanques.

Creiem haver arribat al final de la cova i mentre descansem un xic ens fixem en un forat obert a la part superior de l'esglaó de la paret S.SE. Amb dificultat podem escalar-la i ens trobem novament enfront de dos corredors reduïts i baixos de sostre, amb el sòl gairebé horitzontal i quelcom arenós, els quals s'ajunten als pocs metres per a seguir una sola galeria en forma de tub molt humit, que baixa fortament, pel qual motiu hem de fer ús de les mans per al descens, que, d'altra banda, també es presenta dificultós per trobar-se el sòl molt enllotat; però, emprant la tècnica d'esgratinyar un xic el fang, trobem un terreny més sorrenc que permet afiançar els peus i, per tant, disminueix el perill d'una relliscada. Així, i amb moltes precaucions, passem per aquest tub de direcció NE. per a trobar-nos al capdavant amb un pou profund i de

parets verticals, al qual no baixem per no disposar de cordes. D'altra banda els carburs s'han apagat i no tenim altra llum que la d'uns bocins d'espelma, insuficient per a averiguar la seva profunditat. Tornem enrera tot dolent-nos d'haver deixat aquest punt sense explorar d'una manera definitiva; de totes maneres, més tard, en dibuixar el plànol de la cova, hem tingut la satisfacció de comprovar que aquest pou coincideix exactament amb el que trobarem en començar l'exploració de la bifurcació **f-h**, i així queda establerta la circulació de les aigües que provocaren la formació de les esmentades cavitats inferiors.

Situats novament al punt **f** seguim l'exploració per l'altre corredor que s'inicia en direcció N.NO. per a dirigir-se, tot seguit, a l'E.SE. Avancem uns 13 m. per un pendent suau i sostre baix, que ens obliga a caminar ajupits. En observar el sòl per a recollir els petits animalons que habiten la cova i que, més tard, ens donaran les dades biològiques, veiem que per sota de la crosta prima de la concreció incrustada surten, cimentats per ella, gran nombre d'ossos; amb el martell cavem un xic i aixequem una grossa pedra; a sota apareix un crani humà completament desfet i del qual sols recollim les peces dentàries humanes i d'un altre vertebrat, així com també alguns ossos característics.

Aquest lloc de la cova coincideix amb un petit eixamplament del corredor i amb l'inici d'una petita i sinuosa galeria a l'esquerra, i constitueix una cambra de forma rectangular d'uns 5 m. de diagonal. Cal remarcar que aquesta cambra així com la petita galeria tenen el sòl materialment cobert d'ossamentes, més o menys cimentades per una concreció poc consistent.

A l'angle NO. d'aquesta cambra, s'obre una lludriguera que segueix aquesta mateixa direcció en una longitud d'uns 2 m., la qual s'ha de passar arrossegant-se tot descendant lleugerament; després d'aquesta, el corredor es fa més gran ensems que la cova puja amb pendent intens; a uns 7 m. es troba el cim, on es forma una cambra amb un clot; d'aquí, pugem per un estret corredor de direcció O. i, després, baixem per un fort pendent cobert de concrecions. El corredor es va eixamplant cada vegada més i l'alçària del sostre amb prou feines permet restar-hi dret; així avancem uns 10 m., i, per un esglaó d'un metre d'alçària, saltem a un corredor pla on ens cega la llum del dia.

Hem retornat al punt **g** després d'unes 6 hores de recorregut.

JOSEP CLOSAS I MIRALLES

(Continuarà)

U n a n o t a f o l k l ò r i c a

Llegenda de Sant Amador en el retaule de Cardona

SOTA el títol *L'ermità del polyptic de Cardona*, M. Guy de Ter-
varent publicà a la «Revue Archéologique» (1) un estudi so-
bre un dels requadres del retaule de la col·legiata de Cardona,
pintura atribuïda a un deixeble de Pere Serra, per C. R. Post en el
segon volum de la seva obra *A history of Spanish painting*. Dit
retaule, d'autor quatrecentista, es compon de tretze requadres, el
vuitè dels quals és el que ha donat motiu a l'esmentat crític fran-
cès per a esbrinar l'assumpte que hi figura, puix que afirma que
fins ara ha estat impossible la seva interpretació i afegeix, «que
constitueix un d'aquests enigmes, tan nombrosos encara, pels quals
l'art de l'Edat Mitjana, esfínx de mil rostres, ens captiva i ens
obsessiona».

Dels dos episodis que conté el requadre esmentat, el primer ens
mostra un ermità al peu de la porta de la seva ermita o capella, i
ajaguda al costat seu una cèrvola que està alletant un nodrissó. Els
dos personatges van nimbats com els sants. L'altre episodi repre-
senta la celebració de la Missa, en l'acte de l'Elevació, amb assis-
tència al sacrifici de diversos fidels. El celebrant porta el nimbe
característic dels sants. Prop de l'altar hi ha l'aparició d'un home
i una dona dintre un cercle de flames; ambdues figures són de re-
duïdes dimensions, la qual cosa sembla indicar la representació
de dues ànimes del Purgatori, en sufragi de les quals es celebraria
la Missa figurada en aquest requadre.

Per tractar-se de l'obra d'un dels nostres quatrecentistes, en la
qual, gràficament, es representen unes històries diversament inter-
pretades i que tenen relació amb el nostre folklore religiós més tí-
pic, creiem convenient de donar una idea del curiós estudi de
M. Guy de Tervarent.

El retaule de Cardona, com hem dit, conté tretze requadres, els
assumptes dels quals són per aquest ordre: A la part superior hi
ha tres requadres que contenen respectivament d'esquerra a dreta

(1) Juliol-desembre, 1934, p. 164 i següents. Llibreria Ernest Leroux, París. 2 planxes
Fot. Arxiu Mas.

LLEGENDA DE SANT AMADOR
Requadre del retaule de Santa Úrsula i Santa Anna de l'església de Cardona

ESCENES DE LA VIDA DE SANTA ANNA
Requadre del retaule de Santa Úrsula i Santa Anna de l'església de Cardona

del qui mira; Sant Pere, que rep els elegits a la porta del Paradís. Jesucrist en la seva glòria enmig d'àngels i sants. Un infern, on es distingeixen, especialment, uns monjos, un papa, un bisbe i una parella reial. Al mig del retaule; Santa Anna, la Verge a la seva falda, entre Sant Joan, a la dreta, i un altre sant (Sant Amador)?, a l'esquerra. Flanquejant aquest requadre central, quatre requadres, dos a l'esquerra i dos a la dreta. Aquells representen, a dalt, una escena doble; Sant Joaquim, pasturant els seus ramats, rep l'ambaixada d'un àngel que li anuncia que tindrà una filla. A sota; Sant Joaquim i Santa Anna es troben a la Porta Daurada de Jerusalem. El requadre inferior d'aquesta banda figura Sant Joan davant la Porta Llatina, i el mateix Sant a Pathmos. Al costat dret del plafó central, és on hi ha la representació que motiva l'estudi que ens ocupa. La part inferior del retaule està dividida en cinc quadres, un de central i quatre de laterals, dos a dos; contenen, respectivament, els següents assumptes: Santa Úrsula aguantant amb una mà la palma i amb l'altra un arc i una fletxa; la mateixa Santa enmig de les seves santes companyones; el Comiat del seu pare; l'arribada de les Onze mil Verges a Roma i llur martiri.

L'autor afirma que l'assumpte de l'ermità i de la cèrvola allestant una criatura i l'acte de la celebració de la missa, que ha donat lloc a l'estudi del requadre esmentat, es refereix a la doble llegenda de Sant Amador. Una d'aquestes llegendes diu: Que Zaqueu, el publicà de l'Evangeli, marit de la Verònica, mudà el seu nom pel d'Amador, i que assistí, a Roma, al martiri de Sant Pere i de Sant Pau. Després es retirà, per fer vida eremítica, a una vall del Quercy, on fundà una capella a honor de la Verge, la qual capella fou l'origen del santuari de Roc-Amador, cèlebre lloc de pelegrinatges durant els segles mitjans. L'altra llegenda, traduïda del llatí al tolosà i al català (1), conta que un cavaller romà, anomenat Pecominus, no tenia successió de la seva muller Atrahea, i durant vint-i-dos anys pregà a Déu, dia i nit, perquè els concedís un fill. Un Divendres Sant, estant Pecominus a l'església se li aparegué el dimoni i li digué: —Si renegues de Déu i dels Àngels tindràs un fill. Aquell accedí a fer-ho, si bé es negà a renegar de la Mare de Déu. Llavors, el dimoni li digué: —Vés a casa teva i fes mare a la teva dona, de grat o a la força. Aquesta es resistí, per la santedat del dia; però, amenaçada de mort pel seu marit accedí al que aquest exigia. En néixer el fill, la seva mare no el volgué alletar, perquè

(1) Vincent Lieutaud. «Bulletin de la Société des Études du Lot». 1878.

deia que era fill del dimoni. Una munió de diables se n'emportaren la criatura a una muntanya d'Egipte on habitaven, en la qual, no obstant, vivia l'ermità Sant Pau, que al seu oratori donava culte a la Mare de Déu. El Sant en veure aquell escamot de diables, raptors de la criatureta, pregà a la Verge que foragités del lloc la tropa infernal. Aquesta deixà la criatura al Sant, que la batejà a la font que sobtadament rajà al peu de l'altar de l'ermita, i li posà el nom d'Amador. Les oracions de l'ermità Pau, demanant a Déu i a Maria com podria criar el nen, foren escoltades i aparegué una cabra que alletà Amador fins als cinc anys. Aquest cresqué rebent les ensenyances del Sant ermità fins que, essent ja major, seguí la vida eremítica i, per fi, l'ordenà de prevere. Però, Amador estava desconsolat perquè ignorava qui eren els seus pares i el que havia estat de llurs ànimes. Sant Pau morí, Amador l'enterrà al peu de l'altar de la capella i continuà al lloc de l'ermità. El primer requadre del retaule de Cardona representa, doncs, l'escena de l'acolliment de l'infantó i la seva criança per la cabra, segons interpretació de Tervarent, com ja s'ha dit.

En el segon requadre es completa la llegenda. S'hi representa Sant Amador deslliurant per les seves oracions, i especialment pel sacrifici de la Missa, les ànimes dels seus pares. Estant Amador a l'ermita se li aparegué una visió. Veié passar un núvol de dimonis que turmentaven una dona, la mare del Sant. Aquesta digué al seu fill que per a lliurar-la dels seus turments, havia de resar-li trenta-tres misses, i unes altres a intenció del seu pare. Complida la petició, un dia, mentre resava la Missa, veié al costat de l'altar una munió d'àngels amb una dona que portava una corona d'or. Era la mare d'Amador, salvada de les penes del Purgatori per les misses resades pel seu fill. Igual passà després d'haver resat les altres trenta-tres misses en sufragi del seu pare.

¿Com explicar, pregunta l'autor, l'aparició d'aquesta llegenda en un retaule català destinat a un altar de Santa Úrsula i de Santa Anna? Aquesta llegenda, avui oblidada, fou traduïda al català en el segle XIV, sinó ho fou en el XIII, i imitada a Portugal, on es diu que Sant Amador hi fundà una església amb el nom de Sant Pere de la Cabra. M. de Tervarent opina, així mateix, que la devoció de fer celebrar les trenta-tres misses de Sant Amador, com les Gregorianes i les trenta de Sant Gil, s'estengué de Catalunya per tot Espanya i França, al Bearn, i fins al Maine i Loire.

Al plafó central del retaule de Cardona s'hi representa Santa Anna tenint a la falda la Verge Maria, com una infanteta, amb Sant

Joan Evangelista i un altre sant amb hàbits monacals, segurament Sant Amador, i, al peu, la figura reduïda de tamany, com de costum, de l'ofertor del retaule en compliment, tal vegada, d'un *ex-vot* o de la prometença de les misses de Sant Amador, deslliuradores de les penes del Purgatori.

En Sanpere i Miquel, en els *Quatrecentistes Catalans*, s'ocupa d'aquest retaule, i Guy de Tervarent fa observar l'equivocada interpretació que aquell donà al requadre de la missa de Sant Amador, tan ben estudiat pel crític francès.

Per la traducció i extracte,

P. C. i G.

Dues tombes prop de Querforadat

VORA el poble de Querforadat (Baridana), en uns camps situats al mateix vessant on hi ha el poble i prop el riu del mateix nom, varen assabentar-nos que, llaurant, havien remogut unes lloses i que havien aparegut ossos humans a la superfície. Ens hi desplaçarem immediatament, excavàrem i hi trobàrem dues tombes.

Les tombes eren formades per lloses (1) i orientades a sol ient.

Les tombes, per causes que no poguérem esbrinar, estaven plenes de terra i els ossos amb la terra rogenca formaven una massa gairebé homogènia. Impossibile treure'n una fotografia. Dels dos cranis: l'un desfet completament degut a la humitat, i l'altre bastant ben conservat. Allò característic, però, era que

Crani d'una de les tombes de Querforadat

(1) En acabar d'escriure aquestes notes m'assabenten que al veí poble de Prullans hom ha fet descobertes de tombes enllosades. En una altra nota en donaré compte.

tots dos (d'una tomba a l'altra hi havia bastanta distància encara que es trobessin en un mateix camp) tenien clavat al cap un clau de ferro com pot veure's clarament a la foto. En el crani de la figura, hom li encertà el punt bregmàtic precisament. Amb els cadàvers no poguérem trobar res més que un còdol foradat pel mig, i que una malesa d'un infant ens ha fet perdre abans de poder-lo fotografiar.

Aquestes tombes, el material arqueològic de les quals ha estat tan escàs, podem situar-les dins la dominació romana. Al Museu Arqueològic de Barcelona es guarda un crani trobat en el mur del poblat ibèric de Puig Castellar (Santa Coloma de Gramanet) que també està travessat per un clau de ferro, que juntament amb altres més mal conservats, havien estat clavats a la murada del poblet per escarment i exemple de malfactors o presoners d'alguna lluita.

El crani d'aquesta sepultura en ésser travessat per un clau no vol dir que sigui d'un individu que se li hagués donat mort tràgicament, sinó que obeeix al costum d'un ritu funerari freqüent a l'època romana.

ANTONI BONET

Sant Miquel, de Montblanc

Ens referim a l'església de Sant Miquel de la vila de Montblanc, capital de la Conca de Barberà. Aquesta vila conserva gairebé tot el segell medieval, amb les muralles emmarletades, portals d'accés i torres de defensa. Part de fora, està voltada d'una campada exuberant regada pel Francolí. Part de dintre, és un veritable museu.

A través dels seus monuments d'antany, amb les pedres corcades pels embats de les intempèries i daurades pels batecs del sol, hom pot refer la seva història, en les pàgines de la qual es lleigeixen fets gloriosos que es remunten als temps de la Reconquesta. D'aquesta època deriva la construcció de l'església romànica de Sant Miquel, dintre la qual foren celebrades Corts Catalanes.

No escau ací, ara com ara, relatar l'historial remot d'aquesta església, veritable tresor arqueològic digne d'ésser reservat com monument nacional. Durant les darreres guerres civils fou destinada a caserna. El trasbalsament sovintejat de les peces d'artille-

ria malmeté el pis. La permanència de la soldadesca obligà a prescindir del culte en els altars.

Alguns anys després, fou restituïda al culte. Aleshores, calgué fer-hi una peremptòria reforma per tal d'habilitar-la; la qual cosa es féu sense pertorbar l'art de la seva construcció primitiva, mal·lès degut a les normes arquitectòniques emprades en el segle XVIII, que tant de mal feren a les edificacions romàniques i gòtiques de certs temples de Catalunya.

D'uns quants anys ençà, l'art en què fou construïda l'església de Sant Miquel, és refet a poc a poc, sota el guiatge, abnegació, desinterès, sacrifici i entusiasme de Mossèn Pau Queralt. Cal que tothom reconegui aquestes qualitats de Mossèn Pau; i, per això, és necessari visitar l'esmentada església. Sobretot, són molt interessants les explicacions amarades de coratge que fa l'alludit sacerdot.

El trobareu, gairebé sempre, al peu del canó com diem vulgarment. Al recer de l'obra de reconstrucció que està duent a terme amb pocs mitjans i moltes despeses, fa projectes, dóna ordres, incita entusiasmes i pren part activa manualment. Amb paraula plena d'emoció us farà l'apologia de l'obra definitiva. Esmerçant-hi litres de suor i deixant-hi les ungles, aquest sacerdot exemplar ha escatat bona part de les parets interiors del temple, i ha deixat al descobert la pedra nua, amb les antigues pintures dels tapajunts resseguides.

Sota dels gruixos de guix i d'argamassa han aparegut els esplendors de tres capelles laterals, amb magnífics finestrals, calats, pintures, sarcòfags i escuts, que mostren el pas de l'arquitectura romànica al gòtic florit, tot passant pel gòtic sever del segle XIV.

Cada nova aparició artística ha estat un esdeveniment de satisfacció per al sacerdot incansable. Ell, de mica en mica va reeixint en la seva ambició de refer tota l'obra primitiva de l'església de Sant Miquel, de Montblanc. Si aquesta obra un temps fou malmesa per reformes exemptes de criteri artístic assenyat, ara torna al seu esplendor d'antany, i esdevé una monumental construcció romànica, amb la façana de carreus treballats, campanar quadrat i porta de l'època.

Mossèn Pau és insaciable en quant al noble propòsit de restituir a l'art tota l'arquitectura esmerçada en la construcció de l'església de Sant Miquel, durant els períodes més feliços de la història de Catalunya. Cal, però, l'ajut moral i material de tots els feligresos de la parròquia, de tots els montblanquencs, de tots els amants de l'art. Temps a venir, aquesta església esdevindrà el joiell arqueològic més interessant i més celebrat de Montblanc.

CRÒNICA

CENTRE

EXPOSICIÓ INTERNACIONAL DE FOTOGRAFIES ALPINES.—La Junta Directiva recomana als socis del CENTRE la participació a l'exposició internacional de fotografies alpines, que tindrà lloc a Ginebra del 22 d'agost al 2 de setembre d'enguany amb motiu de la III Assemblea de delegats de la U. I. A. A., amb fotografies artístiques que presentin, preferentment, aspectes de les nostres muntanyes.

És criteri de la Junta fer un recull d'una dotzena de fotografies com aportació oficial del CENTRE, i a tal efecte demana la cooperació de tots per tal de presentar el conjunt més brillant possible a Ginebra. En aquest cas les despeses aniran a càrrec del CENTRE.

El reglament d'aquesta exposició el publiquem al «Noticiari».

UNA PROFITOSA INICIATIVA DEL CENTRE.—Sabem que la Societat Catalana de Geografia, en una de les seves sessions científiques s'ha adherit a la suggerència feta ara farà dos anys pel CENTRE al Patronat de la Universitat Autònoma de Barcelona per tal que fossin organitzats degudament al nostre primer centre docent els ensenyaments geogràfics negligits fins ara a les Universitats espanyoles. Ara que ha estat restablert el sudit Patronat desitgem vivament que la nostra suggerència sigui portada a la pràctica en la forma més convenient i profitosa per a l'expediment dels estudis geogràfics a casa nostra.

OBITUARI.—Darrerament hem hagut de lamentar el traspàs dels socis senyors Lluís Pujolar i Vendrell, Ambròs Mallafre i Vilamur, Pere Saigi i Socias, Jeroni Castelló i Elias,

Joan M.ª Prat i Puig, i Ramon M.ª Montaner i Lizama.

Trametem a llurs famílies el nostre sentit condol.

LA CLAU DE VOLTA DEL MONESTIR DE SANT JERONI DE LA MURTRA.—Com ja donàrem compte en el número de febrer, el CENTRE ha facilitat al Dr. Jaume Algarra, propietari del monestir de Sant Jeroni de la Murtra, la clau de volta d'aquell monestir, que estava dipositada al nostre casal des que fou trobada entre les runes d'aquell convent.

Amb aquest motiu el Dr. Algarra ha adreçat al CENTRE una efusiva comunicació de reconeixença.

L'INCENDI, A LA MOLINA, D'UN REFUGI DE DIVERSES ENTITATS EXCURSIONISTES.—Amb motiu de l'incendi que destruï el refugi que diverses entitats excursionistes tenien a la Molina, el CENTRE els ha adreçat, així com al senyor Antoni Rosal de Nadal, propietari de l'edifici, un comunicat significant-los el seu sentiment, al qual comunicat han correspost en termes d'agraïment i companyonia.

LES CARRETERES QUE MENEN AL PIRENEU.—El CENTRE, que entre les seves diverses activitats es capté de tot allò que interessa i afecta l'excursionisme i el turisme, s'ha adreçat al senyor Conseller d'Obres Públiques del Govern de la Generalitat significant-li la més elemental conveniència de procedir urgentment a la normalització del ferm de les carreteres que menen als Pireneus, i que són l'únic mitjà de comunicació amb les comarques altes de Catalunya.

Les carreteres d'Igualada a la Seu d'Urgell, de Tàrrrega i Cervera a Artesa de Segre, de Lleida a Balaguer i Tremp, totes d'una importància

que no cal remarcar, es troben en un estat extraordinàriament deficient i, de fa molt de temps, que hom espera que s'hi practiqui una reparació que les faci transitables.

Encara que el fet és prou conegut, el CENTRE ha cregut interessant adreçar-se novament al senyor Conseller d'Obres Públiques en l'esperança que es prendrà en consideració aquest just plany i que s'hi donarà una resolució definitiva a profit de l'intercanvi comarcal i de l'excursionisme i el turisme.

Darrerament, el CENTRE ha rebut del senyor Conseller d'Obres Públiques un comunicat en el qual manifesta que per l'esmentat Departament es té molt en compte l'arranjament d'aquelles vies de comunicació.

ELS GRÀFICS DELS DIETARIS DE LA GENERALITAT DE CATALUNYA.—Els dies 6, 13, 20 i 27 ha tingut lloc un cicle de conferències a càrrec del senyor Josep Font i Solsoea, sobre el tema esmentat.

Secció de Folklore

DE BRUIXERIA PALLAESA.—El dia 11 de març el senyor Ramon Violant i Simorra donà una conferència sobre la bruixeria al Pallars, la qual conferència forma part del cicle organitzat per aquesta Secció.

En primer lloc parlà de la màgia com a religió primitiva. Presentà una bona mostra de cançonetes, formulettes i pràctiques màgiques recitades i practicades avui encara amb la mateixa fe amb què ho feien els nostres pretèrits avantpassats. Després parlà del sacerdoci com a originari de la bruixeria; dels aquesllars o reunions bruixesques celebrades arreu de la Península Ibèrica i a bona part d'Europa; de les malifetes i poder de les bruixes; del mal donat, que en cità força exemples, i, després, dels conjurs i manera d'alliberar-se dels embruixaments. Com a final foren projectats alguns fulls populars, amb figures i escenes de bruixes.

Secció de Fotografia

SESSIONS DE PROJECCIONS.—Durant aquest mes, la Secció ha celebrat les seves habituals sessions de projeccions; el dia 5, a càrrec del senyor Josep M.ª Vilaseca, sobre diferents paisatges; el dia 12, el senyor Lluís G. Olivella, sobre *Tetuan*; i el dia 19, el senyor Joan Roca, sobre *Muntanyes de Catalunya*.

Secció de Geografia i Geologia

ELS HABITACLES DE MUNTANYA A CATALUNYA.—El dia 18 de març, el senyor Josep Danés i Torras donà una conferència en la qual posà de manifest com les cases pageses del Pirineu deixen d'estar concebudes dins uns mòduls pre-establerts, o sigui que deixen de presentar la forma d'una masia d'estructura clàssica, o casa de tres cossos paral·lels, el central més ample, i formada amb un mínim de planta baixa i un pis i sempre aparentant simetria. Les cases del Pirineu sovintment tenen un aspecte rònc i anàrquic, les parets segueixen les giragonses del camí, presenten solucions ocasionals, i es veuen fetes per a cobrir amb justesa les necessitats més ineludibles de la vida. Són obra de paretaires més que de paletes.

La ramaderia imprimeix a les construccions un caràcter primitiu, i de la manca de comunicacions en ve un refús d'influències exòtiques, d'aquí l'interès de l'estudi de les construccions de muntanya, car allí hi podem veure supervivents els elements de les primitives construccions de les reculades èpoques del naixement de la nacionalitat catalana i també elements de les molt més remotes èpoques dels períodes prehistòrics i proto-històrics. En especial, és dins dels habitatges transitoris pastorals, on rau l'interès, i els tres grups en què poden classificar-se: els que sols serveixen per als homes, els que serveixen per als homes i per al bestiar, i els que serveixen per a una collectivitat familiar i el seu bestiar. El conferenciant digué que només examinaria el pri-

mer, car és el que amb més simplicitat satisfà les necessitats de l'activitat humana.

Els mariners i pastors són la gent més avesada a les inclemències atmosfèriques. En essencial, és necessària la defensa quan l'home està en repòs. En el jaç del majoral en la pleta, el qual dorm sol, al defora de la barraca o cabana i prop de la ramada, el conferenciant hi veu la concreció més sintètica de la casa. Consisteix en quatre boxos, damunt els quals hi ha unes pells, tot cobrint-los per una «coberta» o drap gruixut, com les mantes peludes que tenen els traginers per a abrigar els muls quan plou. Aquest jaç recorda el *lecto de trapos* de què parlen els nostres documents de l'alta edat mitjana. Com es pot veure, perquè hi hagi habitacle és precis que hi hagi coberta.

El conferenciant passà tot seguit a l'examen de les lliteres de pastor amb llurs diverses formes i noms: la pastera, el burro, la cabra, la solana... tot presentant-les com una evolució que va des del jaç del majoral a la cabana o barraca de pastor, passant de la tenda a la barraca portàtils per arribar a la barraca fixa.

L'altre punt principalíssim a què tot habitacle ha d'atendre, és el de tenir un lloc per a fer foc, tant per a cuinar com per a escalfar-se; sense llar o lloc per al foc, una construcció no mereix el nom d'habitacle. La cabana o barraca dels pastors és un habitacle mínim que dóna solució a les dues necessitats primàries examinades de la vida de l'home.

L'abric, en perdre el caràcter d'indumentària que té el capot de pastor, i el de moble que tenen les lliteres, i agafant el d'un immoble, es pot estudiar seguint glaó per glaó tota una escala. En primer terme, els abrics naturals, baumes o balmes, esplugues, coves o bòfies, un covatxo enmig d'una tartera; a voltes els abrics naturals, han estat completats per l'home. En estudiar els abrics fets per l'home pot seguir-se tota una gradació, des dels d'un caràcter provisional als d'un

caràcter permanent; n'hi ha de molt misers i altres que han merescut el nom de palaus.

Quan per a la construcció de les barraques ha estat utilitzat el morter de calç, la construcció ja pert ingenuïtat i decreix l'interès del seu estudi. El conferenciant es concretà a les cabanes fetes sense utilitzar el morter i les classificà en tres grups: un en el qual no entra la pedra en la construcció de les cabanes, un altre en què essencialment són fetes completament de pedra, i un d'intermedi amb les parets de pedra i la coberta de llenyam.

En el primer grup presentà exemplars de forma prismàtica, semblant a la tenda del jaç del majoral, i d'altres de la forma polièdrica, coneguda amb el nom de tetaedre, tipus que no sols és usat pels pastors sinó també pels carboners i altres bosquerols, el qual representa notables avantatges de rigidesa i de confort, amb bona ventilació i volum apropiat a l'ús.

Dins les de caràcter mixt n'hi ha de diformes, de planta rectangular i coberta a dos vessants, i de planta semicircular, així com de planta triangular i forma tetaedra.

Les cabanes de pastors de més gran bellesa i de més importància dels Pireneus són les d'estructura completament pètria, generalment de planta quadrada, amb tendència a la circular, o de planta rectangular amb tendència a l'oval.

Després de presentar-ne exemplars de cada mena, el conferenciant passà a l'estudi dels agrupaments de cabanes. Digué que acostuma a presidir-les una de més important per a fer-hi de dia la vida en comú, amb dispositiu especial per al foc i el fum i on es pot reconèixer l'antecedent del foc de rotillo, foc de mig o foc de centre, que, en altre temps es trobava als castells i a les masies de la terra catalana.

Secció d'Esports de Muntanya

EXCURSIONS DIRIGIDES. — El diumenge dia 8 de març, aprofitant les

últimes nevades es reemprengueren les excursions dirigides, sota la direcció d'esquiadors experimentats, per tal de fomentar les excursions amb esquis entre els esquiadors i els socis juniors.

Des de la Molina es realitzaren dues excursions: l'una al Puig d'Alp, i l'altra, al Puigllançada, les quals es veieren molt concorregudes.

Noves excursions amb esquis

PRIMERA TRAVESSIA NOCTURNA, AMB ESQUIS, NÚRIA-LA MOLINA.—El dissabte, dia 7 de març i amb lluna plena, els socis Pere Acarín i Ignasi de Quadres sortiren de Núria a les 21 h. 35 m. A les 23 h. 38 m. arribaren al Puigmal (2.909 m.). A la pujada la neu estava bé, però en baixar cap al Pas dels Lladres la trobaren molt ventada. La visibilitat era molt bona i no s'hi baixava gaire més difícilment que de dia. Des d'allí es divisa perfectament el Carlit i els pobles de Cerdanya. S'aturaren un moment per menjar una mica, i reprengueren de seguida la marxa perquè, encara que no feia vent, el fred era viu (a la vall de Núria —6°). Se'ls féu una mica pesada la pujada al pic Dòrria, on arribaren a la una. La baixada bastant bona encara que hi havia algun tros ventat i glaçat. Es girà una mica de vent que els féu recórrer de pressa el pla de les Salines.

Cap a la Creu de Maians s'hagueren de treure els esquis perquè no hi havia neu. Baixaren amb neu crosta a la Collada de Toses. Seguiren una mica la carretera i, després, baixaren dret cap a l'estació amb neu dura que, després de la que havien passat, trobaren molt bona. A les 4 h. 20 m. del matí del diumenge arribaren a la Molina.

AL CIM DEL TAGA, COLLADA VERDA I CAMPRODON.—El dia 15 de març els socis Rossend Flaquer, Pere Guasch, Josep M.ª Guilera i Josep Torent efectuaren aquesta excursió.

Sortits al matí de Barcelona amb el primer tren, en arribar a Ribes es traslladaren, amb auto, al poble

de Bruguera, situat a sota mateix del Taga i a uns 1.200 m. d'altitud.

A peu, anaren enfilant-se fins a trobar la carena, a la seva esquerra, que davalla del Taga. Una hora més amunt pogueren posar-se els esquis, i continuaren fins al cim del Taga, amb molt bon temps.

Des del cim efectuaren una bona esquuada en direcció a la Portella d'Ogassa i el petit clot de l'estany del Tarter, i anaren seguint plans enllà vers la Collada Verda. En ésser-hi a prop en comptes de passar per la mateixa collada anaren a passar per un altre collet més a la vora de Serra Cabellera, la qual cosa és recomanable perquè queda molt millor l'esquuada per la banda de Camprodon. Pogueren seguir amb esquis fins davant el poble de l'Abella, situat mitja hora més avall. Després de menjar seguiren fins a Camprodon directament pel caseriu d'Espinalbes. Retornaren amb el tren ordinari de la tarda.

Horari:

Bruguera-cim del Taga . . . 2 h. 30 m.
 Taga-Collada Verda . . . 2 »
 Collada Verda-Camprodon (amb esquis fins a mig camí, aproximadament). 2 »
 Total: 6 hores 30 minuts.

És molt recomanable començar l'excursió des de Bruguera. Així hi ha un estalvi d'una hora de pujada.

TRAVESSIA LA MOLINA-POBLE D'ALP.—El diumenge, dia 8 de març, els companys Broggi, Acarín, Xandri i Olivella sortiren del Xalet de la Molina i pujaren al puig d'Alp amb temps esplèndid. Des del cim emprengueren la baixada cap a Alp tot seguint la carena en direcció nord-est. Deixaren després la carena a l'esquerra d'on s'inicia la vall anomenada de la Roca Foradada que porta fins al bosc, el qual, per no ésser molt espès, no ofereix cap dificultat a l'esquiador. Decantant-se sempre cap a l'esquerra, a la sortida d'aquest bosc queda encara una bona baixada a fer. Hom pot orien-

tar-se perfectament per mitjà de l'estació d'Alp.

Aquesta excursió és recomanable perquè els itineraris de pujada i de baixada són totalment diferents i també perquè del Xalet a Puig d'Alp hi ha 900 m. de desnivell i de Puig d'Alp al poble d'Alp, 1.300 m.

A LA VALLFERRERA. — Excursió efectuada pels socis Francesc Broggi i Josep Torent, els dies del 19 al 22 de març, per la Rebuira, cercle de Baborta i coll de Sallente, amb mal temps.

NÚRIA-LA MOLINA.—El dia 29 de març, tot aprofitant el dia esplèndid i la neu excellent, diverses colles de socis efectuaren la travessia Núria-La Molina. Una d'aquestes colles estava formada per Francesc Broggi, Josep Torent i Rosend Flaquer, els quals sortiren de Barcelona el matí i retornaren a la nit del mateix dia.

Secció d'Arqueologia

SISTEMES DE CRONOLOGIA.—El dia 4, Mossèn Frederic Martí i Albanell donà una conferència en la qual dissertà sobre el tema anunciat.

Secció d'Esquí

CAMPIONAT DE CATALUNYA DE SALTS.—El dia 8 de març tingué lloc a la Molina el Campionat de Catalunya de salts, organitzat per la Federació d'Esquí de Catalunya. Resultà vencedor el nostre campioníssim Oriol Canals, soci del CENTRE, que efectuà tres magnífics salts de 24 metres, amb la qual cosa demostrà ésser el millor saltador dels nostres esquiadors. Cal esmentar, també, la brillant actuació dels socis del CENTRE Lluís Rigat i Ernest Mullor, els quals es classificaren als llocs tercer i quart respectivament.

Classificació

1. Oriol Canals . . .	C. E. C.
2. Josep Boix . . .	E. C. N.
3. Lluís Rigat . . .	C. E. C.
4. Ernest Mullor . . .	»
5. Manuel Argueta . . .	E. C. N.

CAMPIONATS D'ESPANYA D'ESQUÍ.—Al Guadarrama (Madrid) es celebren els campionats d'Espanya d'Esquí, organitzats per la Federació Centre, del 20 al 23 de març. Aquestes proves han servit per a demostrar la supremacia dels esquiadors catalans sobre els de la resta d'Espanya i les possibilitats esperançadores del nostre esquí en el món internacional.

Cursa de fons

En aquesta prova Catalunya no es classificà al lloc que li correspon, degut principalment al problema de les ceres i per trobar-se indisposat al començament de la cursa el nostre corredor, Oriol Canals. Els socis del CENTRE Ernest Mullor i Joan Andreu es classificaren en els llocs 13 i 15 respectivament. A remarcar també l'actuació del corredor manresà Artur Bargai, del Bages, la revelació d'aquesta temporada, el qual es classificà en sisè lloc, i que fou, per tant, el primer dels catalans.

Cursa de baixada i eslalom

Els nostres representants forniren, en aquesta prova, una actuació brillantíssima. Els nostres consocis Oriol Canals, Lluís Rigat, Carles Bertrand i Lluís Pedrerol seleccionats per la Federació Catalana, acapararen, per aquest ordre, els quatre primers llocs de la combinada. Els socis del CENTRE, Jordi Monjo, Andreu Figueres i Ernest Mullor es classificaren en els llocs 10, 11 i 14 respectivament. Actuà de capità de l'equip en Carles Bertrand, el qual, amb els seus consells i la seva destacada actuació es convertí en el principal artífex de la victòria.

Oriol Canals, que ha estat proclamat campió d'Espanya de descens i eslalom combinats, s'adjudicà també brillantment el títol de campió d'Espanya de Salts. El nostre campió ha estat la nota més destacada d'aquests campionats. En Carles Bertrand es classificà segon en aquesta prova en què demostrà pos-

seir un magnífic estil. Els socis del CENTRE Lluís Rigat i Ernest Mullor obtingueren el quart i cinquè lloc.

Els socis del CENTRE seleccionats per la Federació d'Esquí de Catalu-

nya foren els següents: Carles Bertrand, Ernest Mullor, Joan Andreu, Lluís Rigat, Lluís Pedrerol, Oriol Canals, Jordi Monjo i Andreu Figueres.

BIBLIOGRAFIA

BAYERRI Y BERTOMEU, ENRIQUE.—*Historia de Tortosa y su Comarca*.—T. III.—Un vol. de 750 pp. i 23 gravats. — Imp. Moderna, d'Algueró i Bages.—Tortosa.

Justíssima ha estat la concessió del premi de la Medalla d'Or a l'illustre autor de la *Historia de Tortosa*, per la Societat Geogràfica Nacional. Els materials acopiats, l'estudi, tria i llur coordinació per a compondre l'obra, representen un esforç considerable i una abnegació molt ferma per a no defallir en l'empresa, sobretot si es té en compte la poca afició que encara hi ha entre nosaltres a l'estudi concretat a una determinada comarca.

El plan vastíssim que l'autor s'ha traçat per a desenrotllar l'obra hauria fet dubtar a qui no sentís com el senyor Bayerri tan profundament l'amor a la seva pàtria petita, animat ensems pel propòsit de vèncer, amb noble obstinació, les dificultats de tota mena.

En tractar de la Hidrografia superficial de la comarca de Tortosa produeix una completa monografia de l'Ebre; hi estudia tot el que pugui demanar-se sobre el nostre gran riu nacional, i dedica més de dues-centes pàgines a explicar les característiques que donen a aquesta via fluvial els prestigis d'un símbol ètnic, sense oblidar, però, allò que demana el total coneixement de tots els seus aspectes. Els principals afluents també hi són estudiats, i d'una manera especial el riu Sènia, tan ricament pintoresc pels seus saltants, els barrancs i torrenteres tributaris del gran riu, les llacunes, llacs i basses, etc., i, perquè la hi-

drografia tortosina tingui un complement més expressiu, fins es parla del «mar de Tortosa», apellatiu que data del segle XII com recorda l'autor.

En el capítol segon és exposada la flora de la regió. Poc conegut aquest caire de la comarca tortosina, l'autor enumera la riquesa botànica i l'ofereix als estudiosos d'aquesta disciplina. El catàleg que conté l'obra és una mostra ben palesa del que val, en aquesta branca de les Ciències Naturals, la contrada objecte d'estudi. Complement d'aquest és el de la garriga comarcal i florestal que resta a la muntanya, amb els característics exemplars que es produeixen als indrets on el bosc no ha estat destruït.

La flora algològica marina del litoral, així com la de jardí, són exposades en l'obra, en la qual es fa un just record del gran botànic olotí Ramon de Bolós i del Germà Senen, de les Escoles Cristianes, que descobriren i estudiaren típics exemplars de la regió que l'Ebre fecunditza.

L'estudi de la fauna comarcal és així mateix completíssim, i l'autor ens dóna l'inventari de les espècies que hi viuen, la qual cosa completa el que, fa anys, escriví el nostre antic company d'excursionisme Joan Montserrat i Archs. A més d'interessant és curiosa la relació dels costums de certs tipus zoològics i els episodis pintorescos relacionats amb ells. L'abundància dels exemplars entomòlegs fa qualificar la comarca tortosina de «Terra de promissió» d'aquesta espècie.

Els capítols IV al VIII de l'obra

són titulats respectivament «Prehistòria i Protohistòria. - Generalitats introductores a la Prehistòria i Protohistòria ilercavonenses». És un estudi molt complet; més que un capítol és una monografia de tan important branca de les Ciències, on porta a collació les opinions dels autors més acreditats que se n'han ocupat, i sobre la qual, probablement, no s'ha dit encara la darrera paraula, puix que permet apel·lacions a més alts estudis sense rebutjar el que l'ortodòxia catòlica té establert.

És un formidable treball de recopilació, suficient a donar idea del que interessa conèixer d'aquesta disciplina.

Enriqueixen l'obra, el considerable nombre de notes que completen el text.

P. C. i G.

BIBLIOTECA

VOLUMS INGRESSATS DARRERAMENT

PER DONATIU

- Exposició d'Art, 1918, Catàleg Il·lustrat.*—Thomas, 72+48 pp.—Barcelona.
- Exposición Internacional de Arte. V. Catálogo Ilustrado, 1907.*—Henrich y Cia.—73 pp.
- Exposición Internacional de Barcelona, 1929. El Arte en España.* Guia de la Sección España Primitiva del Museo del Palacio Nacional, por Pedro Bosch Gimpera.—Hermana. 194 pp.—Barcelona, 1929.
- Grandes Maestros de la Pintura en España (Los), n.º 2. Retratos de mujeres, por Goya.*—64 pp.—Fernando Fe.—Madrid, 1909.
- Grandes Maestros de la Pintura en España (Los), n.º 6 Cuadros de Murillo.*—64 pp.—Fernando Fe.—Madrid.
- INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS, L'.—*El seu primers XXV anys.*—Palau de la Generalitat.—Barcelona, 1935 (de l'Institut).
- IXART, J.—*El Año Pasado. Letras y Artes en Barcelona.*—390 pp.—Librería Española de López.—Barcelona, 1889.
- LACOSTE, J. & CAPPER, S. H.—*Masterpieces of Spanish Architecture.* 90 pp.—Gowans & Gray.—London, 1908.
- OPISSO, ALFREDO.—*Arte y Artistas Catalanes.*—197 pp.—La Vanguardia.—Barcelona.
- SERRA-VILARÓ, J.—*Fructuos, Auguri i Eulogi Màrtirs Sants de Tarragona.*—294 pp.—Suc. Torres & Virgili.—Tarragona, 1936 (de l'autor).
- VIÑAS, FRANCESC.—*El gran tenor català fundador de la Lliga de Defensa de l'Arbre Fruiter per Luigi de Gregori.*—269 pp.—Seix i Barral.—Barcelona, 1935 (senyor Pere Viñas).
- DE LA FAMÍLIA DEL DR. OLIVER
- Consulado del Mar de Barcelona nuevamente traducido... por D. Cayetano de Pallejá.*—Barcelona, 1932.
- Copia del Edicto y Ordenanzas publicadas en esta ciudad... Gremio y Cofraria de Tejedores de velos de la presente Ciudad de Barcelona.*—Barcelona, 1825.
- Converses entre Albert y Pasqual.*—J. Valls.—Vic, 1823.
- Segona conversa.....*—Tolosa.
- Tercera conversa.....*—Vic, 1823.
- COROLEU, JOSÉ.—*Dietarios de la Generalidad de Cataluña.*—La Vanguardia.—Barcelona, 1889.
- Cronica -1831- breu y sucinta de nostras exidas campestres, diversiones, chirinolas y ocurrencias particulares ab una que altra descripció dels llocs y poblacions de la ruta.* (vell manuscrit).
- CUNÍ Y MARTORELL, MIGUEL.—*Catálogo metódico y razonado de los lepidopteros.*—Tomas Gorchs.—Barcelona, 1874.
- CUNÍ Y MARTORELL, MIGUEL.—*Datos para una Flora de los Insectos de Catalunya.*—Barcelona, 1881.
- Descripción de la Real Entrada y Recibimiento obsequioso que hizo la muy Ilustre y muy Leal Ciudad de Barcelona a sus Augustos soberanos...*—Fco. Piferrer.—Barcelona, 1802.
- FEU, LEOPOLDO.—*Datos y apuntes pa-*

- ra la historia de la Moderna Literatura Catalana.*—Ramírez y C.^a.—Barcelona, 1865.
- FLORES, PBR. FRAY HENRIQUE.—*Biblioteca Universal de Autores Católicos. Clave Historial...*—F. de Serra.—Madrid, 1851.
- FREIXAS, JOSÉ M.^a DE.—*Enciclopedia de Tipos Vulgares y Costumbres de Barcelona.*—J. Bosch.—Barcelona, 1844.
- GALOBARDAS, JUAN BTA.—*Cataluña en la mano.*—H. Torras.—Barcelona, 1831.
- GIBERT, AGUSTÍ M.^a.—*Catàleg de la Flora de la Ciutat de Tarragona y son terme.*—Vda. y Herederos de NeHo.—Tarragona, 1892.
- GOURDON, MAURICI.—*Entorn del Turbon (Aragó).*—Henrich y C.^a.—Barcelona, 1889.
- GILBERT, FRANCISCO DE.—*Discursos sobre la calidad del Principado de Cataluña.*—Manescal.—Lérida, 1616.
- MARTÍ DE PRAT, FRANCISCO.—*Disertación sobre la Antigua Obra Mosáica que se admira en el suelo de la Iglesia Parroquial del Arcangel San Miguel de la Barceloneta.*—F. Generas.—Barcelona, 1765.
- MENÉNDEZ PELAYO, M.—*Arnaldo de Vilanova, Médico Catalán del siglo XIII.*—Murillo.—Madrid, 1879.
- MONCADA, FRANCISCO DE.—*Expedición de los catalanes y aragoneses contra turcos y griegos...*—Juan Oliveras.—Barcelona, 1864.
- RODRÍGUEZ Y FEMENIAS, J. JOAQUÍN.—*Catálogo razonado de las Plantas Vasculares de Menorca.*—Fregues Hnos.—Mahón, 1865-68.

NOTICIARI

REGLAMENT DE L'EXPOSICIÓ INTERNACIONAL DE FOTOGRAFIES ALPINES:

1. En ocasió de la III Assemblea dels Delegats de la Unió Internacional d'Associacions d'Alpinisme (U.I.A.A.), el Comitè Permanent ha estat encarregat pel Comitè Executiu de la Unió, d'organitzar a Ginebra, del dissabte dia 22 d'agost al dimecres 2 de setembre del 1936, una Exposició Internacional de Fotografies Alpines.

2. Només podran prendre part en aquesta Exposició, els membres de les associacions que formen part de la U.I.A.A.

3. Les fotografies dels participants aniran acompanyades d'un escrit signat pel president i el secretari de l'Associació de la qual formen part, certificant la seva qualitat de membre d'aquesta associació.

4. Solament podran figurar en aquesta Exposició, les obres que es refereixen a la muntanya (paisatge, escenes típiques, interiors, vestits,

costums, retrats, tipus, fauna, flora, etcètera) i que, a més d'una bona execució tècnica, presentin un veritable caràcter artístic.

No seran acceptades les reproduccions de pintures ni de dibuixos.

5. El nombre de fotografies que cada participant podrà exposar, queda limitat a sis proves com a màxim. Un Jurat d'admissió examinarà les proves i triarà les que cregui dignes de figurar a l'exposició. Les seves decisions seran inapel·lables.

No es podrà retirar cap prova abans de la clausura de l'exposició.

6. El format mínim de la fotografia haurà d'ésser de 18 x 24 cm. Les dimensions màximes de l'expedició, embalatge comprès, no podran passar de 44 x 44 x 2 cm.

7. Les proves aniran muntades sobre cartró blanc o crema. S'enviaran sense vidre ni marc, ports pagats, al domicili del Comitè d'Organització de l'Exposició, fins el dia primer de juliol tot al més tard. Passat aquest termini, no serà admesa cap fotografia.

L'adreça del Comitè és:

Comitè d'Organisation de l'Exposition Internationale de Photographies Alpines, pr.adr. Monsieur A. Roussy, chemin de Roches 2, Genève, Suisse.

Convé utilitzar per a l'expedició, l'etiqueta d'exposició que s'adjunta al formulari d'adhesió.

L'admissió temporal concedida per les Duanes Suïsses, té una durada de tres mesos, i per això es recomana als participants de no fer cap remesa abans del 15 de juny.

8. Al darrera de cada fotografia, s'indicarà:

- a)—nom i cognom de l'autor de la fotografia;
- b)—nom de l'associació de la qual és membre l'autor;
- c)—adreça de l'autor;
- d)—indicació del lema que haurà de figurar al catàleg, i
- e)—eventualment el preu de venda de la fotografia.

9. El formulari d'adhesió ha d'ésser enviat amb sobre separat (i no junt amb les proves), degudament omplert, junt amb la relació de les proves enviades, a l'adreça del Comitè (vegeu art. 7), acompanyat de l'import de la taxa d'inscripció indicada a l'art. 10).

10. L'espai d'exposició és gratuït. Però es cobrarà una taxa d'inscripció d'un franc suls per cada prova, que s'enviarà junt amb el formulari d'adhesió. Aquesta taxa es destina a cobrir les despeses de reexpedició, etc., i no serà retornada en cap cas.

L'import de la taxa pot ésser enviat ja sigui per mitjà de xec, o per gir postal (tant l'un com l'altre a nom de Mr. Roussy), o abonat al compte de xecs postals de A. Roussy 1, 1553.

11. Totes les comunicacions relatives a l'exposició (demandes d'informacions, del reglament i del formulari d'adhesió, etc.) s'hauran d'adreçar al Comitè d'Organització (vegeu l'adreça a l'art. 7).

12. S'enviarà al participant un acús de rebut, que li servirà per a

entrar gratuïtament a l'exposició.

13. També rebran gratuïtament els autors de fotografies, tant admeses com refusades, un exemplar del catàleg de l'exposició.

14. El Comitè d'Organització tindrà la major cura de les obres, però no accepta cap responsabilitat del risc que poden córrer pel transport o durant l'exposició.

15. El Comitè d'Organització es reserva el dret exclusiu de reproduir les fotografies exposades, en tota publicació feta sota la seva autoritat, durant l'exposició o una vegada transcorreguda, mentre l'autor no faci constar formalment la seva oposició, en el formulari d'adhesió.

16. La reexpedició de les fotografies, admeses o no, a llurs autors, tindrà lloc, franc de port, a càrrec del Comitè d'Organització, dintre el mes següent al de la clausura de l'exposició. Per a aquesta reexpedició s'utilitzarà l'embalatge de l'expedició. Les prescripcions referents a l'entrada lliure de drets de duana, als respectius països, hauran d'ésser portades a terme pel destinatari.

17. El fet d'enviar fotografies a l'exposició suposa un coneixement tàcit d'aquest reglament.

ELS ESPORTS DE NEU I EL TURISME AL JAPÓ.—El nostre consoci senyor Eudald Serra, que actualment es troba a Kobe, al Japó, ens ha tramès alguns opuscles ben interessants de les activitats esportives hivernals d'aquelles terres de l'Orient llunyà, així com dels indrets més bells del país del Mikado. Confiem que aviat no seran solament impresos el que ens enviarà el bon amic allunyat de nosaltres, sinó les seves pròpies impressions d'aquell món tan diferent del nostre.

EL RETAULE DE LA TRANSFIGURACIÓ DEL SENYOR, DE LA SEU DE BARCELONA.—El diumenge, dia 22 de març, per iniciativa dels Oblats Seglars Beneditins de Montserrat, fou posat en una de les capelles de la gírola de la nostra Seu, el retaule, justament qualificat de meravellós, de la Trans-

figuració del Senyor, que féu pintar el bisbe Simó Salvador, mort a Roma el 1445. Atribuït per Sanpere i Miquel a Benet Martorell, el crític M. Post, que tan ben estudiada té la nostra pintura medieval, creu que és obra del «Mestre de Sant Jordi», retaule existent a l'Institut d'Art de Xicago. Atinent a la troballa suara feta a l'arxiu de Vinaixa, hom creu que el retaule de la Seu de Barcelona possiblement és de Ramon de Mur, en el qual culmina el nostre art pictòric quatrecentista. L'eximí artista senyor Sutrà, restaurador del retaule, ens ha ofert un estudi d'aquesta obra mestra per a publicar en aquest BUTLERÍ. Per tant, no fem més extensa aquesta nota.

Són mereixedors del més entusiasta agraïment per la bona obra, l'Excm. Capítol Catedral, els Oblats de Montserrat, l'arquitecte senyor Bernardí Martorell, sota la direcció del qual s'han fet les obres de netejament de la capella, i el senyor Sutrà. A la nostra felicitació va inclòs, també, l'artista escultor senyor Arnau, per la imatge de Sant Benet, que es venera a la capella que ara ha estat dedicada al fundador de la insigne ordre benedictina.

UNA PRIMERA ESCALADA.—El dia 15 de març els senyors Caselles i Espunyes, del «Club Alpí Manresà», escalaren per primera vegada la paret de Sant Jeroni de Montserrat.

DESCOBRIMENTS A NOSTRA DONA DE PARET DELGADA. RESTAURACIÓ DEL SANTUARI.—Aquest santuari, que dista de la Selva del Camp uns tres quilòmetres, és un dels més importants de la contrada. Fou visitat a primers de l'any 1886 pels nostres antics consois senyors H. Barallat i J. Llopis.

Amb ocasió de les obres de reparació que es porten a terme en dit santuari s'han posat al descobert un nombre considerable de mosaics romans. Assabentada del fet la Junta d'Excavacions de l'Institut d'Estudis Catalans, visità el lloc de la troballa, la importància arqueològica de la qual motivà tam-

bé la Memòria que la Comissió de Monuments històrics i artístics de Tarragona ha dirigit a l'Acadèmia de la Història de Madrid, en qual document es dona notícia dels treballs portats a terme per aquella Comissió referents als mosaics suara descoberts i els que s'efectuen per tal de salvar l'enteixinat de l'església.

Aquesta és digna d'ésser més coneguda, puix que és considerada com una de les més interessants de l'arxidiòcesi tarragonina. Hom creu que fou obra dels Cavallers Templers.

La situació del santuari és pintoresca i la seva importància arquitectònica és reconeguda per tots els que han visitat la dita construcció religiosa, on els estils romànic, ogival i renaixent han deixat mostres ben apreciables.

EL CIM DE L'ACONCAGUA.—L'alpinista alemany Ibans Link, després de tres dies de marxa i de lluita amb els elements, ha assolit el cim de l'Aconcagua (7.010 m.), el més alt d'Amèrica.

DESCOBRIMENTS ARQUEOLÒGICS A L'IRAK.—La prehistòria de la Mesopotàmia, que estudien acuradament els arqueòlegs americans, durant els darrers anys ha entrat en un període de gran activitat. Els treballs, dirigits pel Dr. Enric Franckfort, han produït interessants troballes en les excavacions realitzades a Tell-Asmar, Jafaye i Jorsabad, a l'Irak meridional. Si bé allò descobert fins ara no pot comparar-se amb el que s'ha tornat a la llum a Ur, la històrica ciutat d'Abraam, la seva importància rau en les clarícies que proporciona respecte als temps anteriors a la història escrita. De primer antuvi, el Dr. Franckfort ha dit que allò descobert a Tell-Asmar demostra que les dades de les tombes d'Ur, proposades pel seu descobridor Mr. Woolley, han de situar-se en temps més baixos que els assenyalats per l'esmentat arqueòleg; això és, en l'any 2.700 (a. de J. C.) més

probablement que en el del 3500 indicat per Woolley.

La importància de les excavacions de Tell-Asmar darrerament portades a terme, proporcionen clarícies sobre la civilització de la Mesopotàmia primitiva, referents a les condicions de vida dels seus habitants i el coneixement dels primers aspectes del culte religiós i de les creences. Respecte al primer, s'han descobert restes de gran nombre de cases d'habitació, la qual cosa ha permès deduir les línies principals del pla de la ciutat i, ensems, reconstruir el tipus d'habitació corresponent a la reculadíssima civilització sumèrio-accàdia. Referent a l'habitació particular, en començar l'era Sargònida s'observa que no hi hagué cap solució de continuïtat marcada en l'ocupació i continuà sense interrupció durant tot el període de la 3.ª dinastia d'Ur; però, en el lloc ocupat per l'edifici gran, que el Dr. Franckfort denomina «palau», hi ha un període d'abandonament representat per gairebé un metre de desferres d'obra, que es troba al final del període dels sargonides.

La reconstrucció de les habitacions accadies posa de manifest diverses característiques interessants en la disposició i enllaç de les diferents cambres. Difereixen dels edificis d'Ur per l'absència de pati obert o corral.

Dos detalls han vingut a completar els coneixements relatius a l'arquitectura del primer període: una finestra que dóna llum al rebost per mitjà d'un enreixat de terracotta i l'ús de l'art a les portes de comunicació. En ambdós casos es tracta del primer exemple que es coneix a Mesopotàmia. L'estructura més notable en l'edifici dit «Palau» és el sistema sanitari.

L'excavació del «temple d'Abu», temple del déu de la fecunditat, ha aportat material bastant important relatiu a com eren les primitives creences de Mesopotàmia; no obs-

tant, la seva total importància i significació sols serà apreciada completament relacionant aquestes dades amb les que, respecte al culte, proporcionen les vivendes particulars. És sorprenent la unitat que existeix entre el culte privat i el culte públic.

Resulta provat d'una manera clara, que aquest déu de la fecunditat era una divinitat sumèria i no un déu semític. No sols hi residien les forces generatrius naturals, manifestades en la fecunditat del terreny i en la dels ramats, sinó que, a més, vivia al món inferior en forma de serpent i moltes vegades hagué de sostenir lluites perilloses i vèncer terribles monstres. S'ha comprovat que Hèrcules procedeix en ratlla dreta d'aquesta darrera manifestació. El seu matrimoni amb una deessa era commemorat amb important ritual, cerimònia ja coneguda per dades d'altres procedències; no obstant, Tell Asmar ha subministrat l'única imatge coneguda d'aquelles núpcies divines.

Entre altres objectes de coure trobats en un recipient, es descobrí una empunyadura de punyal, en la qual encara hi havia un fragment de la seva fulla. Examinat pel Dr. C. H. Dech, resultà ésser de ferro telúric. Com que correspon al segle xxviii a. de J. C., és l'exemplar més antic que es coneix i amb molts segles de distància. El mateix pot dir-se d'un fragment de vidre transparent que ha estat examinat per H. Haraci C. Beck, qui ha fet notar el sorprenent que és trobar a Mesopotàmia vidre transparent de l'any 2.700 abans de Jesucrist, car a Egipte, en el segon mil·lenari abans de Jesucrist, solament es coneixia el vidre opac, car el transparent no hi fou introduït fins al temps dels romans.

P. C. i G.

(1) Extracte de la Memòria del Dr. Franckfort. *Ibérica*, del 28 de desembre del 1935.